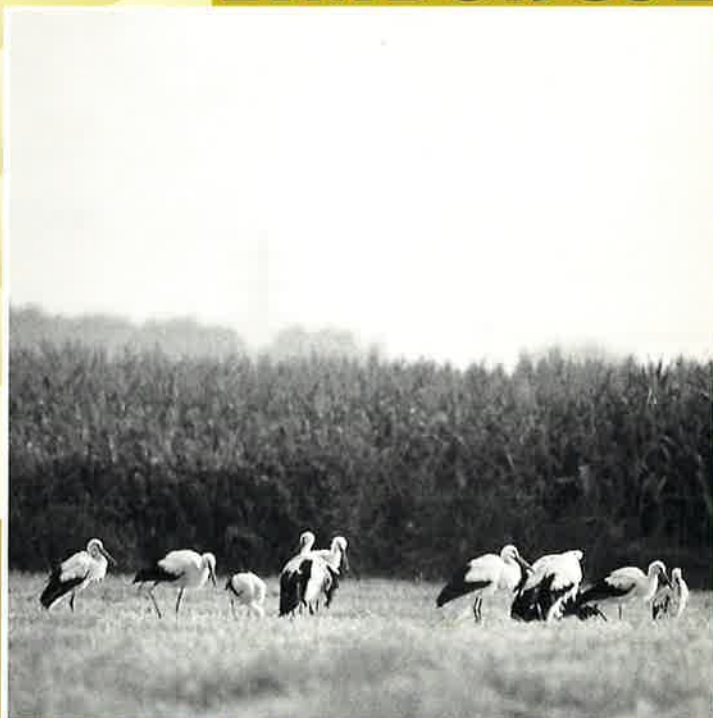

LIMBURGSE

VOGELS

2

JAARGANG 5 / 1994

NAJAARSNUMMER

Een uitgave van de
Vogelstudiegroep van
het Natuurhistorisch
Genootschap in Limburg

LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt twee maal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie

De redactie van 'Limburgse Vogels' bestaat uit:

Max Berlijn
Jan Boeren
Gijs Kurstjens
Rob van der Laak
Boena van Noorden
Raymond Pahlplatz
Frans Schepers
Henk Swinkels

Fotoredactie

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen (04455-2511)

Redactie-secretaris

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen (045-423454)

Layout & zetwerk

bvdm, Bureau van de Manakker, Grafische producties bv, Maastricht

Drukwerk

Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Contactadres & abonnementen

Henk Swinkels, Diergaarderstraat-Zuid 39, 6105 CA Maria Hoop (04743-2426)

Abonnementen

f 22,50 per jaar, overmaken op postgiro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg betalen f 17,50 per jaar. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen minimaal f 35,- per jaar.
Voor België is de prijs BFR 450,- (bedrijven, instellingen e.d. BFR 650,-), over te maken op gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels'.

Adressen

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk doorgeven aan het contactadres. Opzeggingen dienen vóór 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

De uitgave van Limburgse Vogels wordt mede mogelijk gemaakt door een sponsorbijdrage van het Natuurhistorisch Museum de Peel (Asten)

Foto omslag

Ooievaars te Itteren, 9 augustus 1994 (foto: K. Lemmens)

Paarse heide maar heidevogels de pineut? Broedvogels van de Brunssummerheide in 1975-94

Fred Hustings

Dat in twintig jaar veel kan veranderen, is wat betreft broedvogels een waarheid als een koe. Medio jaren zeventig leverde een ochtend broedvogels tellen op de Brunssummerheide tientallen Zomertortels, Geelgorzen en Grasmussen op en Boompeepers waren zo talrijk dat het amper zinvol leek ze in kaart te brengen. Twintig jaar later is de zang van deze soorten verstomd of domineert ze niet langer het ochtendlijke koor. Maar zie, er vliegen Barm-sijzen en Kruisbekken rond, er jodelen meer Boomleeuwerikjes dan ooit en op een afstand van enkele honderden meters broeden drie paren Sperwers, wat anno 1975 een fata morgana had geleken.

In dit tijdschrift is verschillende malen gepubliceerd over broedvogels van heideterreinen in het midden en noorden van de provincie. Het ging daarbij om uitgestrekte gebieden met een mij jaloers makende variatie aan vogelsoorten: de Bergerheide (Heg, 1990; Buys 1992), de Meinweg (van Asseldonk, 1990) en de Hamert (Kooistra, 1992). In dat rijtje hoort de Brunssummerheide eigenlijk niet thuis.

Het gebied is klein en de vogelwereld verarmd. Toch is het zinvol wat op schrift te zetten over de broedvogels. Het beheer van het gebied wordt momenteel uitgevoerd door het Streekgewest Oostelijk Zuid-Limburg maar zal vermoedelijk overgaan in andere handen. Omdat dit wel met een wisseling van beheer gepaard zal gaan, is het goed de huidige situatie te documenteren.

Tegelijk moet dit artikel worden gezien als een stimulans om broedvogelinventarisaties lang vol te houden of periodiek te herhalen. Van de Brunssummerheide kan van de meeste soorten worden aangegeven hoe de aantallen zich in de afgelopen twintig jaar hebben ontwikkeld. De lange adem loont zich, want het plaatst de huidige situatie in een historisch perspectief.

Hieronder worden de resultaten van twee decennia broedvogels inventariseren beknopt samengevat. Uit een oogpunt van ruimtebesparing wordt alleen ingegaan op aantalsveranderingen, niet op bijv. verspreidingsaspecten of habitatgebruik.

*Optimaal biotoop voor de
Boomleeuwerik op de
Brunssummerheide.
Heikop, 2 juli 1988
(foto: F. Hustings)*

Gebied

Ligging De Brunssummerheide (atlasblok 60-54) behoort tot de gemeenten Brunssum, Heerlen en Landgraaf in het zuidoosten van de provincie Limburg. Stedelijke agglomeraties omsluiten het ruim 800 ha grote gebied aan de west-, noordwest- en zuidoostzijde. Aan de noordoost- en oostkant loopt het gebied verder in resp. de Schinveldse bossen (350 ha) en de restanten van de Teverener heide/Staatsforst Hambach in Duitsland (ca 700 ha waarvan <100 ha heide). Afdelingen, wegen, bebouwing en de voormalige afvalberg van de Staatsmijn Hendrik zorgen er evenwel voor dat de Brunssummerheide enigszins geïsoleerd ligt van deze natuurgebieden.

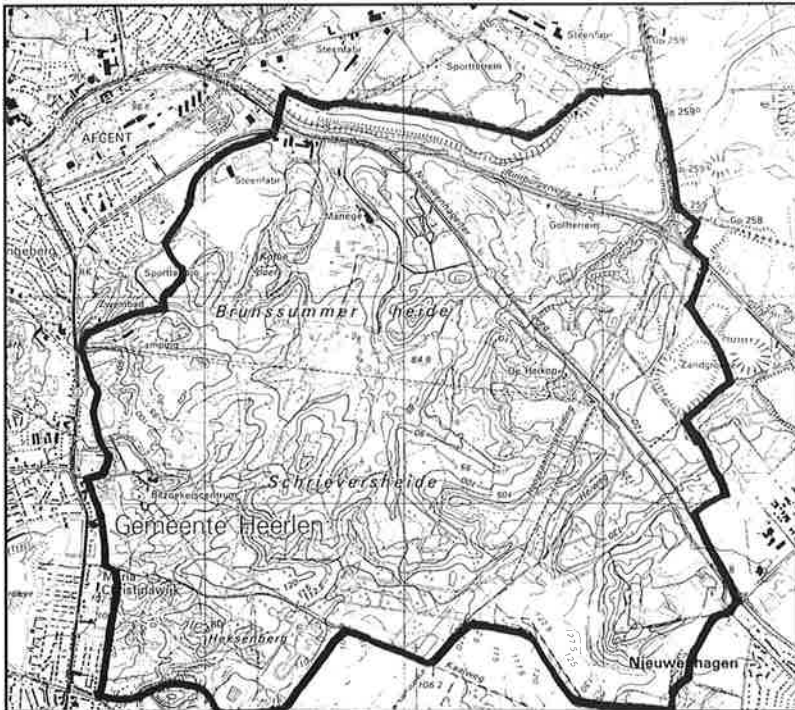
Beschrijving De huidige Brunssummerheide is het restant van een heidegebied dat zich uitstrekte tussen Heerlen en Schinveld. Rond 1900 bedroeg het areaal heide ca. 650 ha; dit is inmiddels afgenomen tot minder dan 200 ha. Bosaanleg (vooral vanaf de jaren dertig), verdwijnen van schapenbegrazing (met als gevolg verbossing van heidevelden), woningbouw, aanleg van industrieterrein etc. zijn hiervoor verantwoordelijk geweest.

Het gebied is zeer geaccidenteerd, met hoogtever-

schillen tussen 80 en 130 m boven NAP. Het bestaat grotendeels uit bos en heide, afgewisseld met stuifzand, moeras en voormalige groeven. Binnen de verstedelijkte omgeving staat het gebied, zijnde een van de weinige grotere natuurgebieden in de regio, onder zware recreatieve druk (meer dan een miljoen bezoekers per jaar).

Het onderzoeksgebied, aangegeven in figuur 1, omvat het volledige areaal aan heide en het overgrote deel van de bossen. Ongeveer 60% wordt ingenomen door bos. Loofbos (eikenberkenbos en aanplant van Beuk, Amerikaanse eik en enkele andere soorten) is vooral te vinden aan de randen. Naaldbos (Grove den, soms ook Corsicaanse den, spar, larix) overheerst de centrale delen van het gebied. Het meeste bos heeft een leeftijd van 30-60 jaar.

Heide neemt ongeveer een kwart in beslag. Het heide-areaal bestaat uit kleine heidevelden die veelal met elkaar verbonden zijn door smalle corridors en grotendeels door naaldbos omgeven zijn. Struikheide is dominant, maar in het dal van de Rode Beek komen natte gedeelten voor met Dopheide. In het centrum van het gebied ligt een klein stuifzandgebied. Moeras komt voor rondom de manege Brunssummerheide (natte, deels dichtgegroeide heide met plasjes en rietveldjes) en op voormalige slikputten

Figuur 1. Omgrenzing van het studiegebied Brunssummerheide.

onder Brunssum (droge rietvelden). Tussen de Waubacherweg en Nieuwenhagerweg is een grote golfbaan aangelegd met bijbehorende grasmatten, paden en verblijfsaccommodatie. Hier liggen ook enkele plasjes met een karige oeverbegroeiing van o.a. lisodode. In tabel 1 wordt de oppervlakte gegeven van biotopen in het onderzochte gebied. Een uitgebreide gebiedsbeschrijving is te vinden in van der Mast (1983).

Veranderingen 1975-94 In de onderzoeksperiode hebben zich een aantal landschappelijke veranderingen voorgedaan die sommige populatieveranderingen bij broedvogels kunnen verklaren.

a) Toegenomen heidebeheer: in de jaren zestig was de heide aan het verwilderen door het achterwege blijven van beheer. Vanaf 1972 is het Streekgebied Oostelijk Zuid-Limburg gestart met heidebeheer via begrazing door schapen. De omvang van de kudde is daarbij toegenomen van enkele tientallen tot meer dan 500 dieren. Daarnaast is veel opslag verwijderd op heidevelden en zijn aan heidevelden grenzende bosgedeelten gekapt en via plaggen en begrazen omgevormd tot heide. Door het afsluiten van paden is getracht de betreding van de heidevelden te verminderen en het voorheen zeer dichte netwerk aan paden te beteugelen. Op de Schrieversheide en in het dal van de Rode Beek zijn heidevelden volledig afgesloten door middel van prikkeldraad.

b) Veranderend bosbeheer: het bosbeheer was tot in de jaren zestig gericht op houtproductie (stutmateriaal voor de mijnen). Momenteel wordt een geleidelijke omvorming van uniform produktiebos in meer gevarieerd natuurlijk (loof)bos nagestreefd. Aanplant van exotische boomsoorten (Amerikaanse eik) wordt in fasen geveld. Het beheer van het bos is, zeker in de delen met eikenberkenbos, minder intensief geworden. Dood hout wordt meer getolereerd dan vroeger. In de dennenbossen is excessieve groei van Amerikaanse vogelkers tegengegaan.

c) Verdwijnen groeven: medio jaren zeventig waren nog een aantal zand- en grindgroeven in gebruik (ook als vuilstort). Kort daarna zijn de activiteiten hier gestaakt en zijn de groeven een aantal jaren aan hun lot overgelaten of afgedekt en heringepant. Ze ontwikkelden zich in die periode tot rustige, geaccidenteerde gebieden met grote potentiële natuurwaarden. Medio jaren tachtig zijn de meeste groeven evenwel opgeslokt door de aanleg van de golfbaan. Bestaande plasjes wer-

Biotooptype	Oppervlakte
Naaldbos	(totaal 277,2)
Den 20-50 jaar	126,7
Den >50 jaar	136,5
Spar	3,5
Larix	10,5
Loofbos	(totaal 191,2)
Beuk, amerik. eik etc.	46,6
Eikberk	85,4
Opslag	45,5
Kaalkap	13,7
Heide (totaal 199,5)	
Heide met opslag	85,4
Open heide met boomgroepen	84,0
Natte heide	20,3
Recent geplagd	9,8
Diverse	(totaal 109,7)
Stuifzand	9,1
Open groeve	11,2
Gras, golfbaan, ligweide	54,3
Open water	7,4
Moeras	18,9
Bebouwing	8,8
Totaal	777,6

Tabel 1. Oppervlakte (in ha) van onderzoeksgebied Brunssummerheide (situatie 1990).

Vanwege het dichtgroeien en de inrichting van groeven is de Tapuit van de Brunssummerheide verdwenen (foto: A. Zwaga).

den gehandhaafd evenals kleine restanten heideachtige vegetatie; deze liggen nu als natuurlijke enclaves temidden van steriele golfbaangazons. De resterende groeven zijn door erosie en dichtgroeien volledig van karakter veranderd. Aan de Waubacherweg bevindt zich een zandgroeve waarvan een deel nog in gebruik is.

- d) Toegenomen recreatie: de recreatie is toegenomen maar tegelijkertijd meer in banen geleid dan vroeger. Door de aanleg van een bezoekerscentrum op Schrieversheide is dit gedeelte van de Brunsummerheide drukker geworden dan voorheen. Hetzelfde geldt voor de gebieden tussen Rimbargerweg en Waubacherweg, waar thans de golfbaan ligt. Het stuifzand in het centrum van het gebied is nog steeds een toeristische trekpleister. In sommige heidegebieden is de recreatieve druk afgenomen door het afsluiten van paden. Het netwerk aan paden in de bossen is in de laatste tien jaar echter sterk toegenomen. Hierdoor zijn voorheen rustige bosgedeelten onrustig geworden (vooral ruiters, trimmers, mountainbikers). Daar staat tegenover dat enkele wegen langs de randen van het gebied zijn afgesloten voor verkeer.
- e) Aanleg golfbaan: in het voorheen rustige groevegebied is medio jaren tachtig een van de grootste golfbanen van Nederland aangelegd. Hierdoor is veel broedhabitat voor vogels verdwenen, juist op een moment waarop de groeven zich begonnen te ontwikkelen tot aantrekkelijke natuurgebieden. De recreatieve drukte is enorm toegenomen in dit gebied. Eind jaren tachtig is, ten behoeve van uitbreiding van de golfbaan, een aanzienlijke oppervlakte bos nabij de zogenaamde Brandenburg gekapt. Het is onduidelijk of het intensieve onderhoud van de golfbaangazons negatieve gevolgen heeft voor de waterkwaliteit van de hier gelegen plasjes.

Methoden

Van 1975 tot en met 1994 werd jaarlijks broedvogelonderzoek uitgevoerd. Hierbij werd het gebied een aantal malen in de vroege ochtend integraal bezocht tussen februari/maart en juni/juli. Territoriale vogels werden op gedetailleerde kaarten ingetekend en na afloop van elk seizoen werd het aantal territoria voor het hele gebied bepaald. Per ochtend kon meestal slechts een deel van het gebied worden bestreken. Een volledige ronde door het hele gebied kostte op het hoogtepunt van het inventarisatieseizoen in mei

2-4 ochtenden. De basistechnieken van de territoriumkartering worden beschreven in van Dijk (1993). De jaarlijkse intensiteit van het onderzoek was wisselend, net als het aantal onderzochte vogelsoorten. Drie typen tellingen kunnen worden onderscheiden:

- a) Integrale telling alle soorten: het integraal in kaart brengen van alle vogelsoorten in een gebied met de oppervlakte van de Brunsummerheide is tijdrovend. Dit vond drie maal plaats. In 1989 werden alle gebiedsdelen zeven maal in de vroege ochtend bezocht (totaal aantal uren veldwerk bijna 100). In 1984 was de tijdsinspanning wat geringer (vijf rondes, ruim 80 uur veldwerk). In 1979 zijn een aantal gebiedsdelen intensief bezocht (tot tien bezoeken per gebied); de overige terreindelen zijn minder vaak bezocht. Enkele tientallen soorten zijn toen integraal geteld, en voor enkele talrijke soorten is een schatting gemaakt op basis van de intensief onderzochte delen (totaal ruim 150 uur veldwerk).
- b) Integrale telling 50-75 soorten: in de meeste jaren werden alleen 50-75 schaarse of karakteristieke soorten onderzocht. Het aantal rondes bedroeg meestal vier tot vijf en per jaar werd 30-70 uur besteed aan veldwerk.
- c) Integrale telling enkele soorten: in sommige jaren werden alleen enkele soorten onderzocht (Boomleeuwerik, roofvogels etc.). Het gebied werd twee tot drie maal afgewerkt en het aantal uren veldwerk bedroeg minder dan 30 per jaar.

Bij de interpretatie van de resultaten werd rekening gehouden met de intensiteit van het veldwerk. Hoe intensiever de inventarisatie, hoe zwaarder de crite-

Jaar	Type telling	Jaar	Type telling
1975	B	1985	B
1976	C	1986	B
1977	C	1987	B
1978	C	1988	B
1979	A	1989	A
1980	C	1990	B
1981	C	1991	B
1982	C	1992	B
1983	C	1993	B
1984	A	1994	B

Tabel 2. Schematisch overzicht broedvogelinventarisaties 1975-93. Verklaring: A= Integrale telling alle soorten, B= integrale telling 50-75 soorten, C= integrale telling van enkele soorten.

Soort	Min-max	Trend	'75	'79	'84	'89	'94	Soort	Min-max	Trend	'75	'79	'84	'89	'94
Dodaars	0-3	F	-	-	3	-	-	Roodborsttapuit	0-4	V	4	4	2	1	-
Fuut	0-1	O	-	-	-	-	1	Tapuit	0-5	V	4	4	1	-	-
Wintertaling	0-3	A	3	2	-	-	-	Merel	140-244	T	? 140	180	244	-	?
Wilde Eend	4-13	A	13	8	12	13	4	Kramsvogel	0-1	O	-	-	-	-	-
Mandarijneend	0-1	O	-	-	-	-	1	Zanglijster	45-110	F	? 100	110	90	-	?
Wespendief	0-1	F	-	1	1	-	-	Grote Lijster	10-27	A	27	24	22	18	10
Blauwe Kiekendief	0-1	O	-	-	1	-	-	Sprinkhaanrietzanger	0-1	O	-	-	-	-	-
Havik	0-2	N	-	-	2	1	-	Bosrietzanger	2-14	A	11	11	14	9	2
Sperwer	1-6	T	1	1	2	5	5	Kleine Karekiet	2-14	A	12	11	14	5	9
Buizerd	0-3	T	1	1	-	1	3	Spotvogel	1-5	A	3	5	4	2	1
Torenvalk	0-4	F	3	2	2	2	1	Braamsluiper	0-10	V	10	8	-	1	-
Boomvalk	0-1	F	-	-	1	-	-	Grasmus	4-33	A	33	20	15	10	4
Patrijs	0-12	A	12	2	-	2	-	Tuinfluitler	45-150	T	45	60	150	110	?
Fazant	1-18	A	18	4	1	9	6	Zwartkop	60-174	T	60	80	110	174	?
Waterral	0-3	A	3	1	1	1	1	Fluiter	3-48	T	12	23	30	28	3
Waterhoen	3-18	A	18	8	15	17	3	Tjiftjaf	100-203	F	? 190	110	203	-	?
Meerkoet	0-8	N	-	-	5	7	5	Fitls	197-250	F	? 213	250	197	-	?
Kleine Plevier	0-3	V	2	3	1	1	-	Goudhaan	7-30	F	28	13	15	28	7
Houtsnip	0-2	O	-	1	-	-	-	Vuurgoudhaan	1-11	A	6	4	4	4	1
Holeduif	4-16	T	4	4	5	10	15	Grauwe Vliegenvanger	45-82	T	? 45	80	82	-	?
Houtduif	170-225	F	? 225	170	216	-	?	Bonte Vliegenvanger	0-2	T	1	-	-	2	2
Zomertortel	0-39	A	39	28	21	4	1	Staartmees	13-48	F	23	13	48	30	31
Turkse Toren	0-1	O	-	-	-	-	-	Glanskop	3-12	T	6	5	5	7	9
Koekoek	4-18	A	18	12	13	6	4	Matkop	18-90	A	73	90	53	27	18
Steenuil	0-1	O	1	-	-	-	-	Kuifmees	23-62	T	43	23	33	40	55
Bosuil	4-5	F	4	4	4	5	?	Zwarte Mees	31-83	F	78	83	60	66	31
Ransuil	3-10	A	10	9	6	5	?	Pimpelmees	65-98	T	? 65	80	98	-	?
Nachtzwaluw	0-4	V	4	3	-	-	-	Koolmees	150-194	T	? 150	180	194	-	?
Ijsvogel	0-1	O	1	-	-	-	-	Boomklever	0-13	N	-	-	3	7	13
Draaihals	0-1	O	-	1	-	1	-	Boomkruiper	30-67	T	? 37	35	50	52	-
Groene Specht	14-36	T	23	20	23	26	29	Wielewaal	1-9	A	5	9	2	1	1
Zwarte Specht	1-3	F	3	3	2	1	3	Vlaamse Gaai	45-60	F	? 45	55	50	45	-
Grote Bonte Specht	17-56	T	17	19	23	49	44	Ekster	13-56	T	13	28	35	38	33
Kleine Bonte Specht	0-2	F	1	1	-	1	1	Zwarte Kraai	11-53	T	11	13	27	39	45
Kuifleeuwerik	0-2	V	2	-	-	-	-	Spreeuw	2-20	A	? 17	20	16	-	6
Boomleeuwerik	7-43	T	15	34	27	25	35	Huisms	5-11	A	? 11	11	7	-	?
Veldleeuwerik	0-28	V	18	28	17	-	-	Ringms	2-120	A	120	100	55	9	2
Oeverzwaluw	0-50	V	46	43	-	1	-	Vink	105-141	T	? 105	140	141	-	?
Boerenzwaluw	0-1	O	-	-	-	1	-	Keep	0-3	F	-	3	1	1	-
Boompieper	27-100	A	81	76	100	84	27	Groenling	1-10	A	9	10	7	3	7
Graspieper	0-24	V	19	24	10	8	-	Putter	0-2	F	1	1	2	1	1
Gele Kwikstaart	0-1	O	-	-	1	1	-	Sijs	0-2	T	1	-	1	2	2
Witte Kwikstaart	3-9	F	5	3	9	7	3	Kneu	1-22	A	22	10	4	3	2
Grote Gele Kwikstaart	0-1	O	-	-	-	-	1	Barmsijs	0-2	N	-	-	-	2	2
Winterkoning	45-240	F	? 115	190	183	-	?	Kruisbek	0-7	N	-	-	7	2	2
Heggemus	130-132	F	? 130	130	132	-	?	Goudvink	0-9	V	9	6	-	-	-
Roodborst	168-256	T	? 168	250	256	-	?	Appelvink	3-24	F	6	15	20	17	5
Nachtegaal	0-6	A	6	4	6	1	1	Geelgors	15-72	A	72	29	17	21	19
Zwarte Roodstaart	1-8	A	8	6	2	2	2	Rietgors	1-12	A	12	4	8	3	2
Gekraagde Roodstaart	9-69	A	65	69	24	28	9								

Tabel 3. Samenvattend overzicht van broedvogelgegevens 1975-84. Achtereenvolgens is weergegeven minimum en maximum aantal territoria (meeste soorten overigens niet ieder jaar geteld), trend en aantallen in vijf afzonderlijke jaren. Trend is weergegeven door de volgende afkortingen: (O) onregelmatig broedend, minder dan vijf jaar, (F) fluctuerende aantallen zonder duidelijke trend, (N) nieuw gevestigd als regelmatig broedvogel, (V) verdwenen als regelmatig broedvogel, (T) toegenomen, (A) afgenomen.

ria alvorens over te gaan tot aanname van een territorium. De criteria komen grotendeels overeen met die in SOVON/CBS (1986) en van Dijk (1993). Tabel 2 geeft een geschematiseerd overzicht van de inventarisaties in 1975-93.

Resultaten

Omwille van de overzichtelijkheid worden niet alle resultaten gepresenteerd maar wordt een samenvattend overzicht gegeven, plus de aantallen in vijf afzonderlijke, goed onderzochte jaren (tabel 3). Hierbij moet men bedenken dat het jaar 1979 volgde op een strenge winter waardoor de aantallen van sommige soorten standvogels (o.a. Winterkoning, Staartmees, Kuifmees) relatief laag waren. Bij de trendinschatting is overigens gebruik gemaakt van alle gegevens. Hierdoor zijn bijv. de uitzonderlijk lage aantallen van de Fluiter in 1994 beschouwd als een tijdelijke inzinking in een voorts onmiskenbaar opwaartse trend (figuur 2).

Soorten en aantallen

In 1975-94 zijn 99 soorten vastgesteld als zekere of waarschijnlijke broedvogel (tabel 3). Hieronder bevinden zich verschillende soorten die op de recente (of oude) Rode Lijst van bedreigde en karakteristieke soorten staan: Blauwe Kiekendief, Patrijs, Steenuil, IJsvogel, Draaihals, Nachtzwaluw, Kuifleeuwerik, (Boomleeuwerik), Oeverzwaluw, Groene Specht, (Grote Gele Kwikstaart), (Gekraagde Roodstaart), Roodborsttapuit, Tapuit, (Grasmus) en Geelgors (Osieck, 1986; Osieck & Hustings, 1994).

Zo'n 71 soorten hebben in de onderzoeksperiode vermoedelijk jaarlijks in het gebied gebroed. Dertien soorten kwamen onregelmatig voor en werden in minder dan vijf jaar geconstateerd. In de loop van het onderzoek verdwenen tien soorten als min of meer regelmatige broedvogel. Het gaat om Kuifleeuwerik (verdwenen eind jaren zeventig), Braamsluiper en Goudvink (begin jaren tachtig), Nachtzwaluw (1982 of 1983), Oeverzwaluw (1984), Kleine Plevier en Tapuit (1986), Veldleeuwerik (1988) en Roodborsttapuit (1992), terwijl recent ook de Graspieper (1993) tot dit rijtje lijkt te zijn bijgetreden. Vijf soorten hebben zich gevestigd als regelmatige broedvogel: Havik, Boomklever en Kruisbek (allen vanaf 1980), Barmsijs (1981) en Meerkoet (1982). Overigens zijn Meerkoet en Boomklever de enige soorten die sindsdien jaarlijks zijn vastgesteld.

Tijdens de meest complete inventarisatie, die van 1989, waren de tien talrijkste soorten Roodborst, Merel, Houtduif, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Winterkoning, Zwartkop, Vink en Heggemus (in afnemende volgorde van talrijkheid).

Aantalsveranderingen

In 1975-94 zijn bij de min of meer regelmatige broedvogelsoorten de volgende trends vastgesteld (tabel 3): 38 soorten zijn afgenomen of verdwenen, van 21 soorten fluctueerden de aantallen zonder duidelijke trend en 27 soorten zijn toegenomen of nieuw gevestigd. Wanneer de onregelmatig broedende soorten worden gerangschikt onder de categorie constant, ontstaat het volgende beeld: afname 38%, constant 34% en toename 27%.

Op de Brunsummerheide neemt zelfs een algemene soort als de Boompieper als broedvogel af van 81 territoria in 1975 naar 27 in 1994 (foto: K. Lemmens).

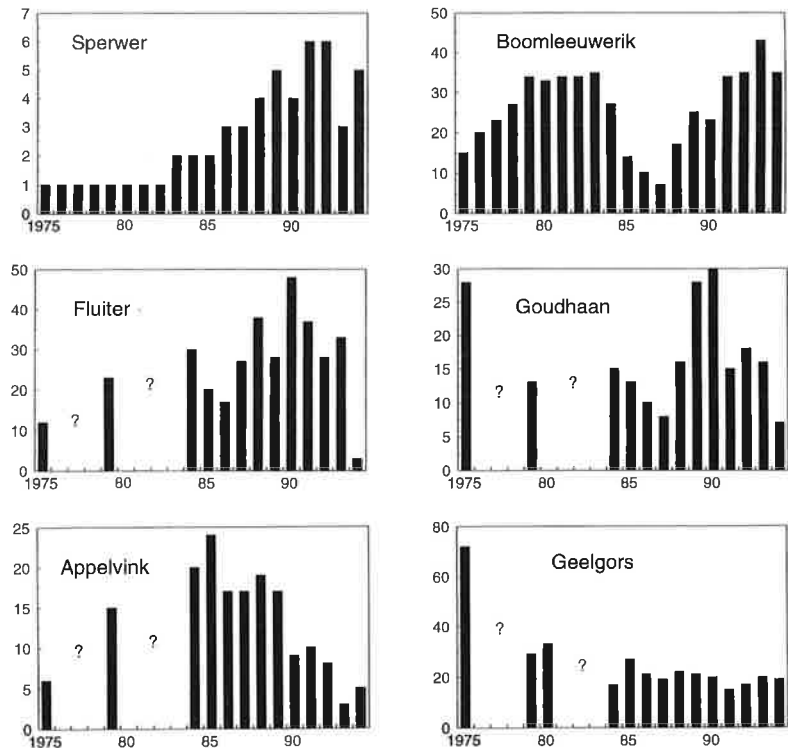

Deze verhouding contrasteert met het landelijke beeld dat Kwak *et al.* (1988) schetsen voor Nederland voor de periode 1970-84: afname 28%, constant 37% en toename 35%. Dit kan erop wijzen dat de aantalsveranderingen op de Brunsummerheide negatiever waren dan gemiddeld over Nederland. Bij opvallend veel in aantal afgenomen soorten gaat het om een forse achteruitgang, van 50-95%. Verschillende ervan staan op de nominatie om te verdwijnen als regelmatige broedvogel, waaronder Wintertaling, Zomertortel en Nachtegaal. De wellicht meest spectaculaire afname voltrok zich bij de Ringmus. Werd deze soort in 1975 door vele nestkastcontroleurs als een plaag beschouwd, twintig jaar later moet je hem met een lampje zoeken op de Brunsummerheide. Let echter ook eens op de afname van bijv. Matkop. Overigens is de afname van sommige soorten inmiddels gestabiliseerd. Een goed voorbeeld is de Geelgors. Van deze soort werden bij de telling in 1975 forse aantallen vastgesteld, die goed overeenkwamen met tellingen in deelgebieden in de vroege jaren zestig (gegevens R. Goldbach). Tussen 1975-79 voltrok zich een forse afname, die het ergste voor de toekomst deed vrezen. De

aantallen zijn sindsdien echter niet belangrijk verder gedaald (figuur 2).

Bij de meeste in aantal toegenomen soorten gaat het om een geleidelijke vooruitgang. De aantallen van enkele soorten zijn echter verdriedubbeld, waaronder de Sperwer (figuur 2), Holeduif, Zwartkop, Ekster en Zwarte Kraai. De Boomleeuwerik was begin jaren zeventig zeldzaam, met minder dan vijf paren. In 1975 waren de aantallen al flink gestegen en het plafond werd rond 1979 bereikt. Enkele strenge, tot in de Zuid Europese overwinteringsgebieden doordringende winters medio jaren tachtig zorgden voor een gevoelige terugval. De populatie heeft zich daarna echter uitstekend hersteld (figuur 2).

De in aantal fluctuerende soorten bestaan deels uit ter plaatse zeldzame soorten (Boomvalk, Putter) en deels uit algemene soorten die niet vaak onderzocht zijn en waarvan geen indicaties voor een duidelijke trend naar voren kwamen (Houtduif, Heggenus). Twee soorten verdienen evenwel genoemd te worden. De Appelvink nam aanvankelijk sterk toe om recent even voortvarend weer af te nemen. De aantallen van Goudhaan wisselden sterk, vooral onder invloed van streng winterweer (figuur 2).

Figuur 2. Aantalsfluctuaties van een zestal broedvogels op de Brunsummerheide, 1975- 94.

Lokale effecten?

Bij de soorten die op de Brunssummerheide in aantal achteruit gegaan zijn, gaat het voornamelijk om soorten die hier voorkomen of voorkwamen op heide (Nachtzwaluw, Veldleeuwerik, Roodborsttapuit, Boompieper, Graspieper), in moeras (Wintertaling, Waterhoen, Rietgors), in groeven (Tapuit, Oeverzwaluw, Zwarte Roodstaart) en in jong bos, struweel of boomgroepen (Nachtegaal, Grasmus, Braamsluiper, Kneu, Geelgors). Ook enkele bosvogelsoorten zijn afgenomen (Grote Lijster, Gekraagde Roodstaart, Matkop, Wielewaal, Goudvink, Ringmus).

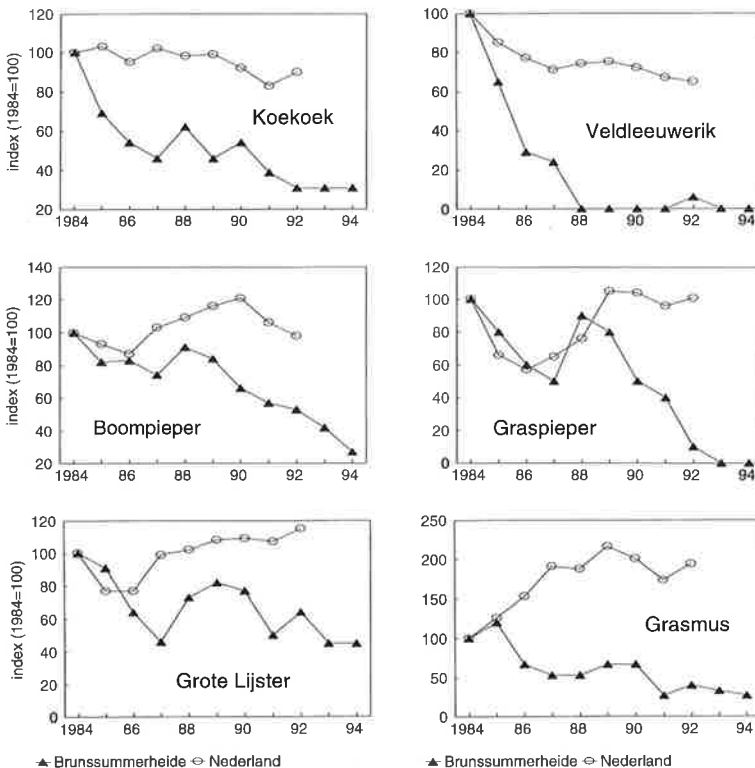
De soorten die zijn vooruitgegaan betreffen vrijwel uitsluitend bosvogelsoorten, met Meerkoet (plasjes), Boomleeuwerik (heide), Barmsijs (struweel) en Ekster (struweel, bosranden, boomgroepen) als uitzondering.

Om lokale effecten te kunnen scheiden van effecten die landelijk of internationaal spelen (bijv. door veranderingen in de overwinteringsgebieden in Afrika), is voor een aantal soorten gekeken of de trend op de Brunssummerheide correspondeerde met die elders in het land. Hiervoor kunnen de resultaten

worden gebruikt van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) van SOVON, dat vanaf 1984 loopt. De BMP-cijfers zijn gebaseerd op honderden jaarlijks onderzochte proefvlakken in het hele land. Op moment van schrijven waren alleen de resultaten van 1984-92 beschikbaar (SOVON, 1993).

Voor de meeste heidevogels kan aannemelijk worden gemaakt dat de ontwikkeling op de Brunssummerheide negatiever was dan gemiddeld over het land. Zo komt de zeer negatieve trend van Boompieper en Graspieper op de Brunssummerheide niet of slechts in geringe mate overeen met het landelijke beeld (figuur 3). De Veldleeuwerik heeft het in het cultuurland in Nederland niet gemakkelijk, maar op heide wordt in het algemeen een vooruitgang vastgesteld (van Dijk, 1994). Dit staat in schril contrast tot het verdwijnen van de soort op de Brunssummerheide.

Ook een aantal soorten die niet zozeer aan heide gebonden zijn vertoonden op de Brunssummerheide een negatieve ontwikkeling terwijl dat landelijk niet het geval was. Voorbeelden als Koekoek, Grote Lijster en Grasmus (figuur 3) kunnen moeiteloos worden aangevuld met andere soorten. Dit is een

Figuur 3. Aantalsveranderingen op de Brunssummerheide vergeleken met die in Nederland als geheel (naar SOVON, 1993). De aantallen in 1984 zijn op 100 gesteld.

Intensieve schapebegrazing is desastreus voor broedvogels als de Boompieper. Brunsummerheide, 21 mei 1988 (foto: F. Hustings)

duidelijke aanwijzing dat lokale effecten bij veel soorten verantwoordelijk zijn voor de geconstateerde afname. De omgekeerde ontwikkeling kwam slechts weinig voor. Bij slechts enkele soorten is de trend op de Brunsummerheide positiever dan elders. Groene Specht en Grauwe Vliegenvanger zijn de positieve uitzonderingen.

Verklaring

Het speculeren over de redenen van voor- of achteruitgang is niet ontbloeit van gevaren. De precieze oorzaken kunnen veelal pas bij grondig detailonderzoek aan het licht komen. Dit neemt niet weg dat het voor mij zonneklaar is dat een deel van de geconstateerde afnames verband houdt met het beheer van het gebied. Het heidebeheer, dat aanvankelijk een positieve uitwerking had op verschillende vogelsoorten, is inmiddels te intensief geworden. Wanneer een kudde van honderden schapen een klein heide-terrein begraast, zullen vele vogelnesten mislukken door vertrapping. Bijlsma (1992) toonde aan dat bij intensieve schapebegrazing op heidevelden in Noord-Brabant tot 75% van alle nesten van op de grond broedende vogelsoorten verloren ging. Op de Brunsummerheide, waar een kudde van honderden schapen voortdurend van het ene naar het andere heideveld wordt gedirigeerd, heeft dit ongetwijfeld een enorme verstoring van broedvogels ten gevolge. Dit geldt overigens niet alleen voor de heide maar ook de aangrenzende bosranden die als doorgang naar andere heidevelden gebruikt worden. De

afname of zelfs het verdwijnen van Veldleeuwerik, Boompieper en Graspieper, allen grondbroeders, zal vermoedelijk grotendeels veroorzaakt zijn door de intensieve schapebegrazing. Een indirect gevolg van de intensieve begrazing is dat struweelvorming weinig kans krijgt. Het zal geen toeval zijn dat struweelvogels als Grasmus, Braamsluiper, Roodborsttapuit en Kneu inmiddels sterk afgenomen of van het toneel verdwenen zijn. De Geelgors, die medio jaren zeventig talrijk voorkwam op alle heidevelden, komt inmiddels vrijwel alleen op de overgangen van bos naar cultuurland voor en heeft de meeste heidevelden grotendeels verlaten.

Binnen dit palet van turnis flonkert één uitzondering. De Boomleeuwerik, toch ook een bodembroeder, deelt niet in de malaise die de meeste heidevogelsoorten treft. Deze soort arriveert eind februari en in de loop van maart in het broedgebied en kan, bij gunstige weersomstandigheden, al eind maart eieren hebben gelegd. Dit betekent dat de soort al een eerste broedsel vliegvlug kan hebben op het moment waarop de schapebegrazing begint. Dit staat in tegenstelling tot bijv. de Boompieper die hetzelfde biotoop bewoont, maar pas tussen half april en half mei arriveert, en veel meer last van begrazing zal hebben. Opmerkelijk is verder dat enkele bosvogelsoorten het naar verhouding matig tot slecht doen. Het is mogelijk dat veranderingen in de bossamenstelling, -ouderdom en -structuur voor deze afname verantwoordelijk zijn. Zo zal het verwijderen van berkenopslag ongunstig zijn geweest voor de Matkop, die graag in rotte berkestompen broedt. De precieze redenen van

de afname van bijv. Grote Lijster, Gekraagde Roodstaart en Ringmus zijn echter onduidelijk. Havik en Buizerd bereiken in de bossen van de Brunsummerheide veel lagere dichtheden dan in de nabijgelegen, qua bos niet enorm verschillende Schinveldse bossen (R. van der Laak, eigen waarneming). Een mogelijke reden is dat het dichte net aan bospaden op de Brunsummerheide voor veel verstoring zorgt.

Bij moerasvogels die het slecht doen zal de verdroging en verbossing meespelen die in enkele moerassen opgetreden is. Overigens is recent veel werk verzet om moerassen weer open te krijgen. Op de broedvogels heeft dit nog niet direct effect gesorteerd, een enkele uitzondering daargelaten (Kleine Karekiet).

Enkele soorten zijn afgenomen of verdwenen doordat de groeven waarin ze voorkwamen, verdwenen zijn ten behoeve van de golfbaanaanleg, of begroeid zijn geraakt. Voor Oeverzwaluw, Tapuit en Zwarte Roodstaart was toen geen habitat meer voorhanden. De soorten die het relatief goed doen zijn voornamelijk echte bosvogels die broeden en foerageren in bos. De toegenomen ouderdom van het bos, het minder intensieve onderhoud en de toename van de component loofhout zal voor holenbroeders en verschillende zangers gunstig zijn geweest. Dat de Groene Specht, die zijn voedsel grotendeels buiten gesloten bos zoekt, het zo goed doet op de Brunsummerheide is plezierig. Op de zandgronden van Nederland wordt immers overwegend afname vastgesteld (Osieck & Hustings, 1994). Blijkbaar zijn de mierenpopulaties van de Brunsummerheide uitstekend.

Conclusie

In de afgelopen 20 jaar is door het Streekgewest veel tijd en moeite besteed aan het herstel en in stand houden van de Brunsummerheide. Dit is deels gelukt. Een bezoek in augustus zal weelderig bloeiende paarse heide te zien geven, calamiteiten als het Heidehaantje daargelaten. De vogeltrends die zijn vastgesteld, zijn evenwel zorgwekkend. Een opvallend groot aantal vogelsoorten is in aantal afgenomen, ook soorten die het elders in Nederland doen of in ieder geval minder slecht doen. Vervelend genoeg bevinden zich in de hoek waar de klappen gevallen zijn veel soorten die zeldzaam zijn in Nederland, in aantal achteruitgaan en/of karakteristiek voor heidegebieden zijn, zoals Nachtzwaluw, Oeverzwaluw, Roodborsttapuit en Tapuit. Dat zelfs

algemene soorten als Boompieper, Graspieper en Veldleeuwerik het moeilijk hebben op de Brunsummerheide, stemt niet tot vrolijkheid.

Toch heeft het gebied, bij een beter beheer, overduidelijke potenties. De bijna 100 broedvogelsoorten die in 1975-94 zijn vastgesteld, tonen dit overduidelijk aan. Op dit moment is het gebied een waar bolwerk van Boomleeuwerik (43 paren in 1993, 13% van de Limburgse populatie) en Groene Specht (36 paren in 1993, 9% van de Limburgse populatie) (getallen Limburg ontleend aan Schols & Schepers, 1991). De Geelgors weet zich, na een aanvankelijke afname, te handhaven op een niveau van rond de 20 paren. Binnen Zuid-Limburg is de Brunsummerheide nog steeds een van de vogelrijkste gebieden. Een extensivering van de begrazing zou de broedvogels van heidevelden ten goede komen terwijl een vermindering van het aantal bospaden grote roofvogels soelaas zou kunnen bieden. Voortzetting van de huidige pogingen om moerasgebieden te regenereren zal op den duur eveneens een positief effect hebben. Naar verwachting zullen verschillende soorten die momenteel verdwenen zijn of alleen onregelmatig broeden, bij een optimaal beheer kunnen terugkeren of regelmatig gaan broeden. Hopelijk wordt het schrikbeeld van mooie paarse heide, maar zonder inspirerend gezang van Boompieper, Roodborsttapuit en Geelgors, niet bewaarheid.

Dankwoord

Bij de inventarisatie van 1975 was Ton Joosten een gewaardeerde medestander. In 1979 was dat het geval met Frans Schepers die bovendien uit sommige jaren aanvullende gegevens ter beschikking stelde.

Literatuur

- Asseldonk E. van. 1990. Broedvogels van de Meinweg in 1988 en 1989. *Limburgse Vogels* 1(3): 1-10.
- Bijsma R.G. 1992. De broedvogels van het Leenderbos en omgeving in 1991. SOVON-rapport 92/01, SOVON, Beek-Ubbergen.
- Buys J. 1992. De broedvogels van de Bergerheide in de periode 1989-1991. *Limburgse Vogels* 3(2): 30-43.
- Dijk A.J. van. 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Dijk A.J. van. 1994. BMP en weidevogels. *SOVON-Nieuws* 7(2): 8-11.
- Heg D. 1990. De broedvogels van de Bergerheide, Gemeenteheide en het Meeuwenvan in 1985. *Limburgse Vogels* 1(2): 19-24.
- Kooistra J. 1992. De avifauna van de Hamert, 1988-1991. *Limburgse Vogels* 3(3): 69-78.
- Kwak R.G.M., Reyriink L.A.F., Opdam P.F.M. & Vos W. 1988. Broedvogeldistricten van Nederland. Pudoc, Wageningen.

- Mast G, van der, 1983, 10jaaractief natuurbeheer in Brunsummerheide en Schin veldse bossen, Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Osieck E.R, 1986, Bedreigde en karakteristieke vogels in Nederland, Vogel bescherming, Zeist.
- Osieck E.R, & Hustings F, 1994, Rode lijst van bedreigde soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. (Technisch

- Rapport Vogelbescherming Nederland 12) Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Schols R. & Schepers F, 1991, De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied, Provincie Limburg, Maastricht.
- SOVON 1993, BMP-indexen 1992, SOVON-Nieuws 6(4): 12-14.
- SOVON/CBS 1986, Handleiding Bijzondere Soorten Project (broedvogels), herziene versie. SOVON, Arnhem,

Fred Hustings, Veldstraat 52, 6533 CD Nijmegen

Broedende Kwartelkoningen in de Maasvallei

Gijs Kurstjens

Tot ieders grote verrassing werden in 1994 drie territoria van de zeldzame Kwartelkoning *Crex crex* gevonden in de Ophovener Ohe, een Maasuiteraard nabij Kessenich (gemeente Kinrooi, België). Het terrein vormt onderdeel van het Kollegreend/Koningssteen gebied waar F. Schepers en ondergetekende sinds 1991 een BMP (Broedvogel Monitoring Project) plot hebben liggen om het aldaar lopende natuurontwikkelingsproject te volgen. Vanaf 19 mei tot in juli werd telkens de onmiskenbare raspende roep van drie mannetjes vastgesteld. De vogels konden overigens ook vanaf Nederlands grondgebied worden gehoord. Enkele personen hebben het geluk gehad om een opvliegende vogel waar te nemen waarbij de afhangende poten duidelijk opvielen. Over het broedsucces is niets bekend. In 1994 bevonden zich in deze uiterwaard ook territoria van Patrijts (drie), Rietgors (acht) en Slobeend (een).

Daarnaast werd op 20 juni 1994 ook nog eenmalig een roepend mannetje gehoord nabij het dorp Kessenich langs de weg naar Thorn in een klein hooilandje (Jan Stevens). Dit wijst op een mogelijk vierde territorium!

Verruigd grasland

De broedbiotoop bestaat uit een open landschap met overwegend vochtige graslanden afgewisseld met enkele poeltjes en wilgenstruweel. De vegetatie is vrijwel geheel gesloten, maar er is een opvallende variatie in hoogte tussen de verschillende planten. Dominante soorten zijn Kweek en Rietgras met daarnaast ook andere grassen als Ruw beemdgras, Timotee en kruiden als Veenwortel, Zilver schoon en Vijfvingerkruid. Minder algemeen voorkomend

zijn Poelruit, Rode ogentroost, Engelse alant en Aardbeiklaver. Deze soortcombinatie is kenmerkend voor enigszins verruigde graslanden op natte, matig tot zeer voedselrijke bodems.

Er is een aantal factoren aan te wijzen die verband houden met de geschiktheid van het terrein voor de Kwartelkoning. Op de eerste plaats vindt er al jaren geen beheer meer plaats en bepalen spontane ontwikkelingen de vegetatiesamenstelling. Dit heeft geresulteerd in een ruig, kruidenrijk grasland met een rijk aanbod aan ongewervelden; het hoofdbestanddeel van het voedsel van deze ralachtige. Mogelijk heeft daarnaast het natte voorjaar van 1994 (na de extreme overstromingen rond kerstmis 1993) de vestiging van de Kwartelkoning begunstigd: tot in mei waren grote delen van de uiterwaard nog kletsnat. Deze voorkeur voor natte graslanden lijkt echter alleen op te gaan in rivier- en beekdalen. In de provincie Groningen broedt de soort juist in droge akkers waarop luzerne, karwij of tarwe wordt verbouwd (Voslamber, 1990).

Biotoop van de Kwartelkoning in de Ophovener Ohe in 1994 (foto: G. Kurstjens)

Het voorkomen in de beide Limburgen, in het bijzonder langs de Maas

In de twee buurprovincies is broeden gedurende lange tijd niet meer vastgesteld. In Belgisch Limburg dateren de laatste gevallen uit 1984 en 1985. In het gebied Schulensbroek langs de Demer werden in 1984 maar liefst 23 roepende mannetjes gehoord, in 1985 nog maar twee (Berghmans *et al.*, 1985). Sindsdien is in geheel Vlaanderen niets meer gevonden op enkele tijdelijke roepposten na (K. Devos en P. van Sanden, pers. meded.). In Wallonië komen jaarlijks nog steeds broedende Kwartelkoningen in klein aantal voor, zoals in de Fagne en de Famenne. In de periode 1985-89 werden hier gemiddeld 12 territoria vastgesteld (Ryelandt, 1990). In het begin van deze eeuw kwam de soort vrij algemeen voor langs de Vlaamse Maas; nadien is sprake van een afname en verschijnt de soort slechts onregelmatig. Locaties die genoemd worden zijn Maaseik en Kessenich (1947) en Maaseik, Uikhoven en Lanaken in 1957. In de jaren 1973-1975 wordt bij Heppeneert nog een Kwartelkoning gehoord; het laatste geval langs de Vlaamse kant van de Maas (Gabriëls, 1985). In Nederlands Limburg verschilt de situatie nauwelijks. De laatste aanwijzingen voor broedgevallen komen uit juli 1981 toen zeven snerpande mannetjes werden gehoord bij

Melick-Herkenbosch (Ganzevles *et al.*, 1985), eentje in juni 1983 langs de Geul (F. Hustings) en één roepend exemplaar op 14 en 15 juni 1987 bij Ifteren én het nabije Herbricht in België (M. Berlijn). Daarna zijn twee meldingen bekend die vrijwel zeker betrekking hadden op doortrekkers, namelijk bij Ifteren op 26 mei 1991 (J. van der Coelen) en op de Looierheide bij Bergen tijdens de provinciale kartering op 2 juni 1993. In de jaren '20 en '30 was de soort vrij talrijk langs de Nederlandse kant van de Maas. Uit de periode van 1940 tot 1980 stammen minder dan 20 broedindicatieve waarnemingen waarvan een gedeelte is verricht in de Maasvallei (Ganzevles *et al.*, 1985). Bij een speciaal onderzoek naar de verspreiding van de Kwartelkoning in Nederland in 1969 werden in Limburg slechts twee roepende exemplaren gehoord (langs de Maas bij Asselt en Bergen). Voor dit lage aantal wordt een aantal redenen genoemd waaronder het zandige karakter van de gronden langs de Maas in Noord-Limburg en de afwezigheid van hooiland in het zuidelijke deel van de provincie (Van der Straaten & Van den Bergh, 1970). Of de soort in de afgelopen decennia inderdaad volledig was verdwenen uit het Maasdal wordt betwijfeld, omdat de soort relatief makkelijk kan worden gemist indien geen gerichte avond- of nachtbezoeken worden gebracht.

Kwartelkoning (tekening:
E. van der Kolk)

Herstel van natuurlijk biotoop

Hopelijk wijst deze waarneming op een voorzichtige comeback van de Kwartelkoning langs de Maas. Het is een wispelturige soort waarvan de aantallen jaarlijks flink kunnen fluctueren in samenhang met het sterk wisselende biotoopaanbod en overwinteringsperikelen. Nu zijn er aan beide oevers van de rivier nauwelijks geschikte plekken. De ontwikkeling van natuurlijke natte graslandvegetaties onder invloed van zeer extensieve begrazing in het Maasdal kunnen meer kansen scheppen voor deze bedreigde soort. Tijdelijk onbegraste delen zullen vermoedelijk de voorkeur genieten bij deze nachtbraker. Natuurlijk biotoopherstel vormt mijns inziens een betere beschermingsstrategie dan te pleiten voor traditionele

hooilanden omdat eventuele nesten dan meestal door vroegtijdig maaien verloren gaan.

Literatuur

- Berghmans, H., K. Leysen & J. Volders. 1985. Ontdekking van een belangrijke broedconcentratie van de Kwartelkoning *Crex crex* in België. *Wielewaal* 51: 36-40.
- Gabriëls, J. 1985. Atlas van de broedvogels in Limburg. LISEC, Bokrijk-Genk.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Ryelandt, P. 1990. Statut du Râle de genêts (*Crex crex*) en Fagne et Famenne. *Aves* 4 (27): 263-270.
- Straaten, J. van der & L.M.J. van den Bergh. 1970. Voorkomen van de Kwartelkoning (*Crex crex*) in Nederland in 1969. *Limosa* 43 (3-4): 138-151.
- Voslamert, B. 1989. De Kwartelkoning *Crex crex* in het Oldambt: aantallen en biotoopkeuze. *Limosa* 62 (1): 15-21.

Gijs Kurstjens, Kapelaan Goossensstraat 16, 6101 CZ Echt

De opmars van broedende Grauwe Ganzen in Limburg en de aangrenzende Kreis Viersen in Nordrhein-Westfalen

Gijs Kurstjens & Leo Reyrink

Sinds een tiental jaren is de Grauwe Gans *Anser anser* niet meer weg te denken uit het Middenlimburgse Maasplassengebied. Het begon in 1977 met kleine aantallen overwinterende vogels en vanaf 1980 vond ook overzomeringsplaats. In 1981 werd in Limburg voor het eerst gebroed (Ganzevles *et al.*, 1985). In de loop van de jaren '80 en de eerste helft van de jaren '90 nam zowel het aantal broedparen als het aantal locaties gestaag toe. Genoeg reden om het wel en wee van deze nieuwkomer eens op een rijtje te zetten. In dit artikel is een reconstructie gemaakt van de aantalsontwikkeling van de Grauwe Gans als broedvogel en is de huidige verspreiding weergegeven. Ook het vraagstuk van de herkomst van deze soort komt aan bod. Daarbij is ook nadrukkelijk over de grenzen heen gekeken; het blijkt namelijk dat de aantalstoename in Limburg niet los kan worden gezien van de ontwikkelingen in het aangrenzende Duitse gebied. Er is duidelijk sprake

van één populatie op grond van een drietal gemeenschappelijke ruiplaatsen in de Maasplassen gedurende de zomerperiode. Het is dan ook mogelijk om een schatting te maken van de omvang van de totale populatie. Op basis van een aantal ecologische gegevens (o.a. het broedbiotoop) wordt een verklaring gegeven voor de recente toename.

Methode

Mede in verband met de manier waarop in het verleden gegevens zijn verzameld, en om de Duitse gegevens af te stemmen op de Nederlandse, zijn alleen nesten of geslaagde legfels gehonoreerd als broedgeval. Hierdoor zullen de vermelde getallen in veel gevallen slechts een minimumaantal weergeven. De informatie is afkomstig uit literatuur, provinciale avifaunakaracteringen, enquêtes en BSP-onderzoeksmateriaal van SOVON.

Literatuur

- Bergh, L.M.J. van den, 1991. Hoeveel Grauwe Ganzen broeden er in Nederland? Vogeljaar 39 (3): 117-120.
- Gabriëls, J., J. Stevens & P. Van Sanden, 1994. Broedvogelatlas van Limburg. Lisec, Genk/Likona, Hasselt.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Kalas, S. 1979. Zur Brutbiologie der Graugans (*Anser anser* L.) unter besonderer Berücksichtigung des Verhaltens. Zoologischer Anzeiger 203 (3/4): 193-219.
- Kurstjens, G. & D. Shepherd, 1994. De Horst, Jaarverslag 1993. Stichting Ark, Laag Keppel.
- Noorden, B. van, 1992. Watervogels en wetlands in Limburg. E.H.M. nr. 7. Provincie Limburg, Hoofdgroep R.O.V., Maastricht, RIZA, Lelystad, Rijkswaterstaat Directie Limburg, Maastricht & Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Persson, H. 1992. De invloed van de jacht op de omvang van de broedpopulaties van de Grauwe Gans *Anser anser*. Limosa 65 (2): 41-47.
- Roomen, M.W.J. van, M.C.M. Klemann, E.A.J. van Winden & de Ganzen- en Zwanenwerkgroep Nederland, 1994. Watervogels in Nederland in januari 1993, SOVON-monitoringrapport 94.01, RIZA-rapport BM 93.32, IKC-Natuurbeheer werkdocument 57, SOVON, Beek-Ubbergen.
- Rooth, J., 1971. The occurrence of the Greylag Goose *Anser anser* in the western part of its distribution area. Ardea 59: 17-27.
- Spittler, H., 1978. Graugänse. Wild und Hund 80 (26): 625-628.
- Spittler, H., 1985. Die Grauganscinbürgerung in Nordrhein-Westfalen. Niedersächsischer Jäger 4: 179-183.
- Vera, F.W.M., 1988. De Oostvaardersplassen, IVN/Grasduinen, Oberon.

Gijs Kurstjens, Kapelaan Goossensstraat 16, 6101 CZ Echt
Leo Reynders, Biologisch station Krickenbecker Seen, Krickenbecker Allee 17, D-41334 Nettetal (D.)

De Clauscentrale: een bolwerk voor de Slechtvalk

Peter van Geneijgen

In 1992 werd bericht over een broedgeval van de Slechtvalk *Falco peregrinus* in Limburg in 1991 (Linsen & Van Asseldonk, 1992; Schepers *et al.*, 1992). Het betrof het eerste succesvolle broedsel in Nederland sinds 1979. Waarschijnlijk werd op deze plaats in 1990 ook al met succes gebroed.

Het territorium is sindsdien onafgebroken bezet gebleven en er zijn ieder jaar jongen groot gebracht. Helaas zijn de jongen van dit jaar, kort na het verlaten van het nest spoorloos verdwenen. In andere jaren vlogen alle volgroeide jongen voorspoedig uit.

Overzicht van de broedresultaten bij de Clauscentrale

1990 Hoewel er geen nestplaats bekend was verscheen er op 19 juni één jong in gezelschap van het adult paar. Het geslacht is niet met zekerheid vastgesteld maar vermoedelijk betrof het een vrouwtje. Ze is tot februari 1991 bij de ouders gebleven.

1991 Er is gebroed in een oud kraaienest op 40m hoogte tegen een van de koeltorens. Op 9 juni vlogen er twee vrouwelijke jongen uit. Eind juli

verdwijnt één van de jongen, de tweede blijft tot eind september.

1992 Er is gebroed in een kraaienest in het topje van een 80 m hoge electriciteitsmast langs de Maas op 1,5 km afstand van de koeltorens. Op 7 juni vliegt het enige jong uit. Het is opnieuw een vrouwtje. Begin september heeft ze het gebied verlaten.

1993 Er is gebroed in een nestkast tegen de koeltoren op de plaats van het kraaienest uit 1991. Op 8 mei bevatte het nest drie vrouwelijke jongen van ongeveer drie weken oud. Op 7 juni vlogen ze alle drie uit. Vanaf eind augustus zijn ze niet meer waargenomen.

1994 Er is weer in de nestkast gebroed. Op 2 april bleek dat het legsel een of twee dagen daarvoor verloren was gegaan door een constructiefout in de nestkast. Het aantal eieren was niet meer vast te stellen. Gelukkig lag er op 11 mei weer een zwaar bebroed vervolgletsel van drie eieren. Het probleem in de nestkast was verholpen en op 29 mei waren er twee jongen van vier, en één van twee dagen oud. De twee oudsten bleken mannetjes te zijn en het jongste een vrouwtje. Helaas verdwenen ze kort na het verlaten van het nest op 6 en 11 juli. De precieze oorzaken

zijn niet bekend maar voorafgaand aan beide verdwijningsdata is er 's nachts flink noodweer geweest met zware regen en windstoten.

Herkomst van het broedpaar

In 1992 zijn er bij het vrouwtje kleurringen gezien waaruit blijkt dat ze afkomstig is van een uitwenproject van de Deutscher Falkenorden in de buurt van Hamburg of in Sleeswijk-Holstein¹. De valken worden uitgewend vanaf kunstmatige boomnesten (Saar, pers. mededeling, 1993). Helaas zijn de exacte plaats van herkomst en de leeftijd nog niet bekend omdat we een ringcode tot voor kort niet konden ontcijferen. Het mannetje is niet geringd en we weten dus niet waar hij vandaan komt. Het is zeer aannemelijk dat hij ook uit Duitsland afkomstig is. Na de crash van de slechtvalkenpopulatie in de jaren '60 bevond de dichtstbijzijnde restpopulatie zich in Baden-Württemberg. Het verbod op persistente bestrijdingsmiddelen luidde eind jaren '70 een voorzichtig herstel in en in 1990 was de oorspronkelijke dichtheid weer bereikt. Uitzwervende jonge valken uit dit gebied, worden nu soms op grote afstand waargenomen. Uit Nederland en België zijn vier terugmeldingen bekend (Wegner, pers. mededeling, 1994).

Ongeveer in dezelfde tijd als op de Clausentrale, vestigde zich ongeveer 80 km verderop op de Dom van Keulen, een paartje Slechtvalken. Ook deze vogels stamden van een uitwenproject van de Deutscher Falkenorden. In 1979, 1984 en 1985 werden er vanaf de Dom in totaal vijf mannetjes en vier vrouwtjes uitgewend (Saar, pers. mededeling, 1993). Door aansluiting van zwervende vogels uit Zuid- en Midden-Duitsland nam het aantal broedparen in Nordrhein-Westfalen toe. In 1993 waren er acht succesvolle broedparen en nog eens tien nieuw gevestigde territoria. Ze bevolkten grotendeels het Rijndal vanaf Keulen tot Kleef en de zijdal van de Ruhr en de Lippe (Wegner, 1994).

Waarschijnlijk hoort het Limburgse paar bij deze, nog steeds groeiende populatie. Een afstand van 80 km is voor Slechtvalken immers een peuleschil. Hiermee onderscheidt deze broedplaats zich van alle

eerdere broedgevallen in Nederland. Bij het wegvalen van een der oudervogels op de Clausentrale zal de opengevallen plaats waarschijnlijk snel door een zwerver worden opgevuld. Bij alle eerdere Nederlandse broedparen was die kans nauwelijks aanwezig omdat er geen andere valken in de buurt waren.

Een nieuwe niche

Gebieden met hoge rotswanden vormen de bekendste slechtvalkbiotopen. Ze geven de vogels een goed overzicht over het komen en gaan van hun prooidieren, de hoge ligging van de zitplaatsen biedt energetisch voordeel bij de jacht en rotsrichels voorzien in veilige nestmogelijkheden. Als er geen geschikte rotswanden zijn wordt er plaatselijk ook in bomen en zelfs op de grond gebroed. Een onbelemmerd uitzicht over de omgeving is waarschijnlijk noodzakelijk.

De laatste decennia zijn er nogal wat hoge bouwwerken verrezen waarop steeds vaker Slechtvalken worden waargenomen. Vroeger werden geregeld kerktorens bezocht maar nu wordt ook gebruik gemaakt van koeltorens, schoorstenen, electriciteits masten, fabriekshallen en silo's. In 1993 lagen 15 van de 18 territoria in Nordrhein-Westfalen in het stedelijk gebied. Veel voordelen van hoge rotswanden vindt de Slechtvalk ook op deze bouwwerken terug.

De postduivenhouderij en de daaruit voortkomende verwilderde stadsduiven zorgen voor een overvloedig prooiaanbod in het stedelijke gebied. Daarnaast heeft hoogbouw ook een sterke aantrekkingskracht op verwilderde duiven wat predator en prooidier snel in elkaars directe omgeving brengt.

Het enige broedpaar van de Slechtvalk in Nederland had in 1994 een slecht broedresultaat (foto: J. Biemans)

¹ Noot van de redactie: de gekleurvingde Slechtvalk (adult ♀) te Maasbracht, afgelezen op 7 juni 1992 door F. Schepers, werd volgens de Vogelwarte Radolfzell in 1983 in het Schwarzwald, of in 1984 aan de Boven-Donau door de 'Arbeitsgruppe Wanderfalken' geringd (meded. Vogelrekstation Arnhem). De vogel droeg links een lichtblauwe en rechts een zwarte kleurring en had geen aluminiumring.

Nestgelegenheid vormt een probleem

Slechtvalken bouwen zelf geen nest; ze gebruiken oude nesten van andere vogels of ze krabben zelf een nestkuilje. Daardoor zijn de mogelijkheden om op gebouwen te broeden zeer beperkt. Bij de Clauscentrale begon het in 1991 in een oud kraaienest op 40 m hoogte tegen een koeltoren. In 1992 was het nest niet nog een keer te gebruiken en moesten de valken op zoek naar een andere plek. Ze betrokken een kraaienest in het topje van een ca. 80 m hoge electriciteitsmast langs de Maas, op 1,5 km afstand van het vorige nest. Direct na het vliegvlug worden van het jong zijn de valken terug gegaan naar de koeltorens. Blijkbaar waren ze noodgedwongen uitgeweken naar een minder geschikte broedplaats. Om er zeker van te zijn dat de valken in 1993 toch weer over een nestplaats konden beschikken is er op een van de koeltorens een nestkast geplaatst. In 1993 en 1994 is daarin gebroed. In het algemeen zijn er van 'nature' weinig geschikte broedmogelijkheden op gebouwen. De snelle kolonisatie van Nordrhein-Westfalen is mogelijk gemaakt door het aanbieden van nestkasten. De uitvoering wordt gecoördineerd door de Arbeits- gemeinschaft Wanderfalkenschutz, een werkgroep van de Naturschutzbund Deutschland.

Natuurlijke nestplaatsen

In Nederland zijn er naast nestplaatsen op gebouwen ook mogelijkheden in oude nesten van de grotere boombroeders en bij afwezigheid van grondpredatoren ook op de grond. Dat laatste kan daardoor eigenlijk alleen op een enkele plek op de Waddeneilanden zoals in 1926 op Schiermonnikoog, in 1930 op Rottum (Brouwer, 1927; 1930) en in 1992 op een eiland in het Nationalpark Hamburgisches Wattenmeer (Korsch *et al.*, 1994). Meer bodembroedsels zijn er uit het Middeneuropese laagland niet bekend. Tot nu toe zijn er in Nederland zes zekere en drie mogelijke boombroedsels bekend, uit het begin van de jaren '50 en uit de jaren '70 (Bijlsma, 1993). Alle broedplaatsen lagen op de Veluwe binnen een straal van tien kilometer, blijkbaar een aantrekkelijk gebied. Bovendien zijn daar in 1991 (Bijlsma), 1992 (Vogel) en 1994 (Budding) ook weer zomerwaarnemingen gedaan. Net buiten onze landsgrenzen zijn nog twee boombroedsels bekend, één bij het Duitse Arsbeck in 1964 (Wegner, 1989) en één bij Arendonck in België in 1912 (Lippens & Wille, 1972).

Nestplaatskeuze

Slechtvalken exploiteren vaste uitkijkposten op strategische plaatsen met een weids uitzicht. Hoge plaatsen hebben hierbij een duidelijke voorkeur. De valken van de Clauscentrale hebben hun vaste uitkijkplaatsen op de koeltorens en in hoogspanningsmasten. Op beide soorten bouwwerken is gebroed. De vogels zijn nooit zittend in een boom waargenomen. In Wales joeg een paar Slechtvalken vanuit bomen langs een rivierdal. Ze broedden op een lage rotswand totdat ze in 1984 verstoord werden en hun intrek namen in een ravenest in een Grove den (I. Williams, pers. mededeling, 1994). Ook in Ierland heeft zich iets dergelijks afgespeeld (Ratcliffe, 1993). In beide gevallen lagen de beste uitkijkposten in bomen. Wellicht gaan Slechtvalken niet gemakkelijk op zoek naar een nestplaats die lager ligt dan hun gebruikelijke zitplaatsen. Maar op gelijke hoogte zijn ze blijkbaar creatiever dan soms gedacht wordt.

Tot nu toe nog geen uitbreiding in Limburg

Terwijl het aantal broedparen in Nordrhein-Westfalen gestadig toeneemt is het in Limburg tot nu toe bij één paar gebleven. Het feit dat alle succesvol uitgevlogen jongen van de Clauscentrale van het vrouwelijk geslacht zijn kan dat deels verklaren. Volgens Cade (1989) hebben jonge Slechtvalken de neiging om binnen redelijk korte afstand van hun geboorteplaats zelf een territorium te betrekken. Mannetjes blijven daarbij dichterbij huis dan vrouwtjes en zijn meestal ook de eerste die een nieuw territorium bezetten. Er is dus een grotere kans dat de uitgevlogen vrouwtjes elders aansluiting vinden bij een territoriumhoudend mannetje dan in Limburg zelf. Desondanks neemt het aantal waarnemingen in voorjaar en zomer toe en een enkele maal wordt zelfs balts waargenomen zonder dat dit in een broedsel uitmondt. Als de huidige trend echter doorzet is er een gereede kans dat het aantal broedparen binnen afzienbare tijd zal toenemen.

Werkgroep Slechtvalk Nederland

Naar aanleiding van het broedpaar op de Clauscentrale is de Werkgroep Slechtvalk Nederland opgericht. De werkgroep wil een eventuele kolonisatie van Nederland vanaf het begin volgen en vastleggen. Daarom zijn alle jonge valken vanaf 1993 geringd

met een vogeltrekstationring en een kleurring. De ringcombinaties maken het mogelijk om de herkomst later met behulp van een telescoop vast te stellen. Ook in Duitsland, Zweden, Finland en Polen worden zoveel mogelijk jonge Slechtvalken van kleurringen voorzien. Er is daardoor een redelijke kans dat een waargenomen Slechtvalk gekleurringd is.

Oproep

De Werkgroep doet daarom een oproep aan alle slechtvalkwaarnemers om extra aandacht te besteden aan eventuele geringde vogels. De variatie in kleur is groot, er zijn zelfs ringen met twee kleuren gebruikt. Bij een juiste aflezing van de kleurcombinatie is de herkomst van de vogel altijd te achterhalen, waarbij het belangrijk is welke kleur aan welke poot zit. Voor een exacte identificatie, waarmee onder andere de leeftijd van de vogel bekend wordt, moet er op een van de ringen een code worden afgelezen. Dit laatste valt echter niet mee en zal alleen lukken als langdurige observatie mogelijk is op niet al te grote afstand.

De Werkgroep ontvangt graag zoveel mogelijk slechtvalkwaarnemingen, ook als het niet geringde vogels betreft. Trouwe waarnemers ontvangen een nieuwsbrief waarin ze op de hoogte worden gehouden van de

meest recente ontwikkelingen. Waarnemingen kunt u sturen aan: Werkgroep Slechtvalk Nederland, t.a.v. Frits Linsen, Steegstraat 25, 6085 EP Horn.

Literatuur

- Bijlsma, R. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels, Haarlem.
- Brouwer, G.A. 1927. Een geval van broeden van *Falco peregrinus* Tunst, in Nederland. *Ardea* 16: 4-10.
- Brouwer, G.A. 1930. Een tweede geval van broeden van *Falco peregrinus* Tunst, in Nederland. *Ardea* 19: 66-67.
- Cade, T.J. 1989. Worldwide population trends of the Peregrine Falcon and the role of captive breeding. Valkerij in perspectief. Symposiumcommissie Nederlands Valkeniersverbond "Adriaan Mollen"/ Stichting Behoud Valkerij, Monnikendam.
- Korsch M., W. Piper, U. Robitzky & U. Schneider. 1994. Erstnachweis einer Bodenbrut des Wanderfalken (*Falco peregrinus peregrinus*) in der Bundesrepublik Deutschland. *Seevogel* 2: 23-24.
- Linsen, F. & E. van Asseldonk. 1992. Broedgeval van een Slechtvalk in Limburg. *Limburgse Vogels* 1: 22-24.
- Lippens, L. & H. Wille. 1972. Atlas van de vogels in België en West-Europa. Tielt.
- Ratcliffe, D.A. 1993. The Peregrine Falcon. Poyser, London.
- Schepers, F., E. van Asseldonk & F. Linsen. 1992. Terugkeer van de Slechtvalk, *Falco peregrinus*, als broedvogel in Nederland? *Limosa* 4: 28-29.
- Wegner, P. 1989. Altes und Neues vom Wanderfalken (*Falco peregrinus*) im Rheinland. *Charadrius* 2: 70-84.
- Wegner, P. 1993. Die populationsdynamik des Wanderfalken in Baden-Württemberg von 1965-1991. *Vogel und Umwelt* 7: 209-217.
- Wegner, P. 1994. Die Wiederkehr des Wanderfalken (*Falco peregrinus*) in Nordrhein- Westfalen. *Charadrius* 1: 2-14.

P.J.M. van Geneijgen, Zijpendaalseweg 50, 6814 CL Arnhem

Terugmeldingen van geringde vogels uit Midden-Limburg

Frans van den Brink (VWG 'de Haeselaar')

Piet Beckers (VWG 'de Roerstreek')

In dit artikel worden enkele resultaten gepresenteerd van een onderzoek waarvoor vanaf 1972 een groot aantal (roof)vogels in Midden-Limburg zijn geringd. Het betreft hier terugmeldingen van ringgegevens van vogels die als nestjong in de werkgebieden van de Vogelwerkgroepen 'de Haeselaar' en 'de Roerstreek' zijn geringd alsmede gegevens van in deze gebieden gevonden vogelingen.

Vogelwerkgroep (VWG) 'de Haeselaar' is in 1988 gestart met voornamelijk inventarisatiewerkzaamheden en heeft zich met ingang van 1 januari 1993 aangesloten bij de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Voor een overzicht van de belangrijkste activiteiten van VWG 'de Haeselaar' wordt verwezen naar Bontemps & Swinkels (1991) en het Jaarboek van VWG 'de

Haeselaar' (1993). Het huidige werkgebied van VWG 'de Haeselaar' heeft een oppervlak van ca. 66 km² en beslaat het Nederlands grondgebied van de atlasblokken 60-21, 60-22, 60-23, 60-24, 60-33 en 60-34.

VWG 'de Roerstreek', aangesloten bij Vogelwacht Limburg, is al meer dan tien jaar actief op 'vogelgebied'. Het werkgebied van VWG 'de Roerstreek' is ruim tweemaal zo groot (130 km²) als dat van VWG 'de Haeselaar' en heeft betrekking op het Nederlands grondgebied van de atlasblokken 58-46 (gedeeltelijk), 58-54, 58-55, 58-56, 58-58 (gedeeltelijk), 60-13, 60-14 en 60-15 (half).

De gegevens

In het werkgebied van de beide Vogelwerkgroepen worden sinds een aantal jaren voornamelijk roofvogels en uilen geringd, waarvan er op 1 april 1994 in totaal 136 waren teruggemeld (zie tabel 1). Daarnaast is er in het werkgebied van de beide Vogelwerkgroepen een twintigtal ringen gevonden van vogels die elders zijn geringd. In de tabel is het aantal vogelringen per vogelsoort vermeld. Van de in het werkgebied geringde vogels is in de tabel tevens vermeld in welke periode de ringen zijn

Soort	Terugmeldingen		Ringvondsten
	aantal	periode	
Bosuil	11	1986-1993	-
Kerkuil	2	1990-1992	1
Steenuil	7	1988-1993	5
Ransuil	5	1988-1993	-
Havik	22	1979-1992	-
Torenavalk	25	1987-1994	2
Sperwer	34	1985-1993	2
Buizerd	25	1972-1993	1
Boomvalk	1	1990	-
Spreeuw	1	1988	-
Kievit	2	1989-1991	-
Blauwe Reiger	-	-	1
Roek	-	-	1
Vink	-	-	1
Ringmus	-	-	1
Huismus	-	-	1
Merel	-	-	1
Zilvermeeuw	-	-	1
Kokmeeuw	-	-	1
Geelgors	-	-	1
Totaal	136		20

Tabel 1: Terugmeldingen en ringvondsten Midden-Limburg, 1967-1994

aangebracht. Het merendeel van de vogels is vanaf de tweede helft van de jaren tachtig geringd. Uitzonderingen hierop zijn Havik en Buizerd, waarmee al jaren eerder is gestart met ringen.

Over de periode 1990 tot en met 1993 is bekend hoeveel vogels van de in tabel 1 vermelde soorten in het gehele werkgebied zijn geringd. In tabel 2 zijn de ringgegevens (terugmeldingen plus vondsten) van de periode 1990 tot en met 1993 vermeld, inclusief één terugmelding uit 1994.

Resultaten

In tabel 1 zijn alle bekende ringterugmeldingen uit het onderzoeksgebied vermeld. Ondanks het feit dat het slechts een beperkt aantal terugmeldingen betreft kunnen hieruit toch enkele conclusies worden getrokken die bestaande indrukken goed ondersteunen. In het navolgende worden enkele algemene resultaten betreffende de uilen en die van enkele roofvogelsoorten afzonderlijk besproken.

Uilen (n=25)

Omdat de terugmeldingen van de afzonderlijke soorten te gering zijn om daaruit per soort redelijk betrouwbare conclusies te trekken, zijn de vier uilesoorten hier als één groep behandeld. Uit hier niet gepresenteerde, meer gedetailleerde gegevens van deze vier uilesoorten afzonderlijk wordt duidelijk dat geen van deze vier soorten erg 'reislustig' is. Slechts in twee van de vijftientig gevallen bleken de gevonden uilen verder dan tien km van de ringplaats verwijderd te zijn. Zestien (ca. tweederde!!) van de als nestjong geringde vogels bleken het einde van het ringjaar niet gehaald te hebben. De oudste, teruggemelde vogel -een Bosuil- bleek 1.064 dagen (bijna drie jaar) geleefd te hebben.

Belangrijkste doodsoorzaken zijn: verkeer (13), predatie (3), verhongerd (2), aanvaring met glas of draad (2). De overige doodsoorzaken zijn niet bekend.

Havik (n=22)

Zestien (bijna driekwart) van de als nestjong geringde Haviken werden op minder dan tien km afstand van het nest teruggevonden, één vogel werd op 32 km van de ringplaats ontdekt. Acht Haviken (ongeveer éénderde) haalden het einde van het ringjaar niet. De oudste teruggevonden vogel werd 1.039 dagen (bijna drie jaar) na de ringdatum gevonden.

De vermelde doodsoorzaken: verkeer (3), predatie (1), glasaanvaringen (2), draadaanvaringen (4), vergiftigd (4) en van de resterende acht Haviken is de doodsoorzaak niet bekend.

Torenvalk (n=25)

De jonge Torenvalken vertonen in het algemeen een meer gespreid dispersiegedrag (van 0 tot 144 km) dan de hiervoor beschreven uilen en Haviken. De reiskampioen van teruggemelde Torenvalken is een vogel die op 24 juni 1987 in Posterholt was geringd en 1368 dagen later op een afstand van 2.323 km in Zuid-Marokko werd teruggevonden. Tien Torenvalken (40%) sneuvelden voor de jaarwende van het ringjaar.

Doodsoorzaken: verkeer (6), vergiftigd (2), draadaanvaring (1) en verdronken (1). Van de rest is de doodsoorzaak niet bekend.

Sperwer (n=34)

De 13 jongen die voor het einde van het ringjaar de dood vonden waren, evenals de overige oudere vogels, enigszins reislustig: de meeste Sperwers werden op een afstand van 5-100 km van de ringplaats gevonden. Van de teruggemelde ouderejaars Sperwers had één vogel een afstand van 1.027 km afgelegd en werd vanuit Barcelona teruggemeld. De 'oudste' Sperwer werd 2.002 dagen, dus bijna 5,5 jaar, na de ringdatum gevonden. Acht van de 34 Sperwers werden tijdens hun leven éénmaal teruggevangen.

Sperwers blijken, getuige de doodsoorzaken, relatief veelvuldig het slachtoffer van glas- en draadaanvaringen: verkeer (1), predatie (2), verhongerd (2), glasaanvaring (8) en draadaanvaring (2). Van de overige Sperwers is de doodsoorzaak niet bekend.

Buizerd (n=25)

Van de elf jonge Buizerden die voor 1 januari na de ringdatum waren gestorven, hadden er drie een afstand van minimaal 20 km en maximaal 200 km afgelegd. Ook de ouderejaars Buizerden vertoonden een nagenoeg identiek verspreidingspatroon als de jongere vogels. De 'oudste' Buizerd werd 2.197 dagen, ofwel zes jaar, na de ringdatum gevonden. Doodsoorzaken: verkeer (9), waarvan 2 door een trein), draadaanvaring (1), vergiftigd (1), geschoten (1) en de rest onbekend.

Bespreking

Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat het verkeer (inclusief de trein) de belangrijkste doodsoorzaak bij de uilen (meer dan 50%!!), Torenvalken en Buizerden is. Ook onder de Haviken vallen weliswaar verkeersslachtoffers, maar bij deze vogels spelen (opzettelijke) vergiftiging en draadaanvaringen een belangrijkere rol als doodsoorzaak. Zoals verwacht mocht worden van een onstuimig jagende vogel als de Sperwer, vond een groot gedeelte (30%) van de overleden Sperwers de dood als gevolg van een aanvaring met (raam)glas. Opmerkelijk is dat van een achttal Sperwers terugmeldingen van levende vogels werden verkregen.

Globale analyse van het relatief gering aantal gegevens leert dat in het algemeen meer ouderejaars dan jonge vogels (respectievelijk 18 en 14) verkeersslachtoffer zijn en ook meer in aanvaring komen met glas (respectievelijk 8 en 3).

In tabel 1 zijn ook de gegevens van de in het onderzoeksgebied gevonden vogelingen gepresenteerd. Van de 20 gevonden ringen waren er zes

In Midden-Limburg werden in de periode 1990 tot en met 1993 in totaal 208 Buizerden geringd (foto: A. Zwaga)

Deze euforie kreeg een herhaling in 1994: ook dit jaar broedde de Waterspreeuw weer in hetzelfde gebied. Echter, met het broedsucces van dit paartje was het dit jaar minder goed gesteld. In april werd gezien dat de oudervogels jongen in het nest voerden (diverse waarnemers). In de tijd dat deze jongen moesten uitvliegen, waren de vogels echter plotsklaps bezig met het aanslepen van nestmateriaal. Er werden, in tegenstelling tot 1993, ook geen uitgevlogen jongen waargenomen. Het lijkt erop dat het legsel in de laatste fase alsnog is mislukt. Het is niet duidelijk welke oorzaak hieraan ten grondslag ligt. Mogelijk is het nest, ondanks zijn relatief veilige ligging, gepredeerd door een marterachtige (Bunzing, Hermelijns). K. Lemmens zag in ieder geval op 28 april een Hermelijns in de buurt van het nest rondstruinen. Bij controle bleek het nest leeg. Een andere mogelijke oorzaak zijn werkzaamheden die gedurende een volle week in de directe nabijheid van het nest door de gemeente Vaals werden uitgevoerd, juist in de periode dat de jongen werden gevoerd (L. Bakker, Natuurmonumenten). Gezien de geconstateerde tamheid van de oudervogels tijdens het voeren van de jongen lijkt dit echter niet erg waarschijnlijk. Ook verklaart dit niet het ontbreken van jongen in het nest. Deze teleurstelling werd echter enigszins gecompenseerd toen ik op 8 april op nog geen 1.500 m afstand van dit nest een tweede nest van de Waterspreeuw aantrof, net over de Belgische grens. Deze vogels foerageerden intensief op Nederlands grondgebied en hadden een succesvol broedsel. Op 12 juni trof ik hier uitgevlogen jongen aan.

Is de Waterspreeuw echt in opmars? Zou de soort dan nu eindelijk vaste voet aan onze bodem proberen te krijgen? Begint de verbetering van de waterkwaliteit en het ecologisch beheer van de beken zijn vruchten voor de Waterspreeuw af te werpen?

Van een (recente) aantalstoename in het aangrenzende Belgische gebied is mij overigens niets bekend. Wel is de stand hier zeker goed te noemen. Zo werden er in 1993 tussen Plombières en Kelmis minimaal 3-4 territoria aangetroffen (K. Lemmens). Ook broedde de soort in 1994 weer langs de Noor in de Voerstreek (Gabriëls, pers. meded.), waar hij zich sinds 1988 heeft gevestigd (Gabriëls *et al.*, 1994).

In elk geval loont het vogelaars in Zuid-Limburg erg de moeite goed te letten op deze soort. Er zijn ongetwijfeld allerlei geschikte broedplekken die plots bezet kunnen worden. Ongetwijfeld een bijzonder fraaie aanwinst voor onze beken!

Literatuur

Schepers, F., & R. Schols, 1990. In: Hermans, J., R. Gubbels, F. Schepers & R. Schols, 1990. De betekenis van de Limburgse beken en beekdalen voor de fauna. *Natuurhistorisch Maandblad* 79 (3-4): 75-85.

Schepers, F. & K. Lemmens, 1993. Broedgeval van een Waterspreeuw in Zuid-Limburg. *Limburgse Vogels* 2 (4): 48-49.

Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard

Orpheusspotvogel, een verwachte aanwinst

In het rijtje van nieuwe Limburgse (en Nederlandse!) broedvogels van de afgelopen jaren, zoals Slechtvalk (Linsen & van Asseldonk, 1992), Taigaboomkruiper (Schepers, in prep.) en Waterspreeuw (zie elders in deze rubriek) is er een vierde soort waarvan de vestiging in onze contreien wordt verwacht: de Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta*.

Al enkele jaren was ik gespitst op het aantreffen van deze soort in Zuid-Limburg. Dit jaar was het zover! Op 12 juni 1994 werd tijdens een inventarisatieronde in kwartblok 62-43-2 (Epen-Vaals) mijn aandacht getrokken door een zang die ik twee weken van te voren veelvuldig had gehoord langs de rivier de Allier in Midden-Frankrijk: een mengelmoes van strofen van Grasmus, Kleine Karekiet en Spotvogel. Al op afstand herkende ik deze zang als die van de Orpheusspotvogel. Op 13 juni werd de waarneming bevestigd door R. Schols, later ook door K. Lemmens en M. Berlijn. Tevens werden geluidsoptnames en foto's gemaakt. De vogel werd voor het laatst waargenomen op 18 juni. Aangezien het een zeer kwetsbaar natuurgebied betreft, wordt de exacte plaats hier niet nader omschreven.

Deze korte bijdrage geeft de determinatie van deze soort en beschrijft de opmars van deze zanger in West-Europa.

Beschrijving

De vogel werd rond 05.30 uur ontdekt in een meidoornstruweel langs een zijbeekje van de Geul nabij Epen. De vogel zong fanatiek, en was door zijn opvallende gedrag gemakkelijk te vinden. De beschrijving (op basis van veldaantekeningen en fotomateriaal) is als volgt:

Grootte en uiterlijk Als Spotvogel, maar leek iets gedrongener, in vlucht wat kleiner en ronder. Opvallend opgerichte houding, en tijdens zang veelal licht opgezette kruin.

Algemene indruk vaal bruingeel, lang niet zo geel als Spotvogel of Fitis, maar meer gelijkend op kleurpatroon van Bosrietzanger.

Kop Vaalgele wenkbrauw- en wangstreek. Kruin vaalbruin. Keel en kin geelwit. Oog donker.

Bovendelen Egaal lichtbruin tot olijkleurig, duidelijk donkerder dan onderdelen. Handpenprojectie (d.w.z. afstand tussen punt tertials en langste handpennen bij dichtgevouwen vleugel) erg kort, d.w.z. ongeveer helft van lengte van tertials.

Onderdelen Hals, zijhals en zijborst geel tot vaalgeel. Flanken, buik en anaalstreek geelwit, borst wit/crèmekleurig. Duidelijk minder gele was dan bij Spotvogel.

Vleugel en staart Egaal, kleur als Bovendelen, zonder lichte zomen van armpennen. Staart vrijwel recht afgesneden.

Naakte delen 'Stevige' grijsbruine poten, ondersnavel lichtgeel/oranje, bovensnavel donker. Binnenkleur mond oranje (als Bosrietzanger).

Geluid Brabbellende zang, bestaande uit een mix van strofen van Grasmus, Kleine Karkiet en Spotvogel. Kenmerkende 'schelden' van Spotvogel (zoals 'tje-tje-te luu') ontbrak, maar karakteristieke fluittonen van deze soort wel duidelijk herkenbaar ('spotvogelgeluid'). Zangimitaties herinneren aan Bosrietzanger. Karakteristieke, musachtige 'tjilsilp'-geluiden veelvuldig vermengd in zang. Er werden geluidsopnamen gemaakt, maar het betreffende cassettebandje werd mét omhulsel gestolen tijdens een inbraak bij één der waarnemers!

Gedrag Vast patroon van zangposten, veelal boven in topje van struiken (meestal Meidoorn), die achtereenvolgens werden bezocht. Vaak vrij zittend op uitkijkpost.

Uitbreiding in West-Europa

Vanaf het begin van de jaren tachtig kent de Orpheusspotvogel een snelle noordwaartse opmars vanuit Frankrijk naar Wallonië. De opmars langs de noord- en noordoostgrens van zijn verspreidingsgebied is al vanaf het midden van de jaren '30 aan de gang. In Luxemburg werd de soort in 1975 voor het eerst vastgesteld, in 1986 werd het eerste broedgeval vastgesteld (Melchior *et al.*, 1987).

In België broedde de soort voor het eerst in 1981

(Cramp, 1992). In 1984-85 werd de noordelijke flank van de Ardennen bereikt, werd in de Couvinstreek (ten zuiden van Charleroi) een forse toename gemeld en in 1985 werden de eerste gevallen in Midden-België vastgesteld (Jacob, 1986). In 1984-85 werden minimaal 66 territoria aangetroffen, vooral in Famenne (ca. 30 km ten zuiden van Luik) en op de Calestienne (Devillers *et al.*, 1988). De werkelijke populatie werd toen op minimaal 100 paar geschat (Jacob, 1986). Ook in Duitsland vond kolonisatie van gebieden in de loop van de jaren '80 plaats, zoals in het Saarland (1984) en Baden Württemberg (1983).

In Nederland werd de soort voor het eerst in 1979 vastgesteld (Osieck, 1979). In de periode 1980-88 werden vier gevallen van de Orpheusspotvogel door de CDNA aanvaard (juni 1980 Amsterdam, mei 1982 Maasvlakte, augustus 1983 Oostvaardersdijk en juni 1987 te Oostvoorne). In 1990 zou de soort hebben gebroed in de Oostvaardersplassen (Van den Berg & de By, 1990). Verder zijn er nog de volgende gevallen (Van den Berg, 1994): 1989 (twee, waarvan een nog niet aanvaard), 1991 (twee) en 1993 (drie). De verdeling van deze 16 waarnemingen over het jaar is als volgt: mei (vijf), juni (zes, met onderhavig geval erbij zeven), juli (twee), augustus (een) en september (een).

In 1993 zou sprake zijn van een (betrouwbare) waarneming van een zingende vogel nabij kasteel Schaloen langs de Geul bij Valkenburg (J. de Wispelaere). Van deze waarneming werd echter geen nadere beschrijving ontvangen, die deze determinatie bevestigt.

De Orpheusspotvogel te Epen betrof de eerste waarneming voor Limburg (foto: K. Lemmens)

Biotoopeuze

De vogel bij Epen bevond zich in een kleinschalig beekdal met een zeer structuurrijke, halfopen en kruidenrijke vegetatie op een helling, geëxponeerd op het zuiden/zuidwesten. In de directe omgeving bevonden zich diverse bronnencomplexen met moerasvegetaties, maar ook droge struwelen en graslanden. Dit biotoop past goed in het beeld dat door Jacob (1986) voor Wallonië wordt beschreven. Jacob geeft echter nog een reeks van andere, gelijkende biotooptypen waarin de Orpheusspotvogel werd aangetroffen: ruderaal terreinen met struweel (industrieterrein, braakland, spoorwegtaluds, zand- en andere groeves), jonge aanplanten, ruigtekruidenvegetaties, e.d. De territoria liggen vaak op zonbeschenen hellingen, in laag struikgewas en kreupelhout, zijn insectenrijk (ruigtekruiden) en bezitten voldoende uitkijkposten. Cramp (1992) vermeldt ook een binding met natte biotopen (zoals langs beken en rivieren), waarin wilgenstruweel, natte ruigten e.d. voorkomen.

Opletten geblazen!

Gezien het bovenstaande lijkt het erop dat de arealgrens van de Orpheusspotvogel de grens tussen Wallonië met rassen schreden nadert. De meest noordelijke territoria zijn reeds gevonden in de omgeving van Luik (mond. med. P. Schaeken). Dat betekent dat met name Zuid-Limburg langzamerhand een kansrijk gebied lijkt te worden. Geschiedte biotopen, als hierboven genoemd, zijn ook in (Zuid-) Limburg aanwezig. Voor vogelaars in dit gebied is het dus opletten geblazen!

Dankwoord

Een woord van dank is op zijn plaats voor Ran Schols, Karel Lemmens en Max Berlijn voor hun bevestiging van de determinatie en het maken van foto's. Max Berlijn hielp bij het opsporen van literatuur over andere gevallen van de Orpheusspotvogel in Nederland.

Literatuur

- Berg, A.J. van den. 1994. Lijst van Nederlandse Vogels. Santpoort.
Berg, A.J. van den & R.A. de By. 1990. Rare birds in the Netherlands in 1990. Dutch Birding 14: 80.
Cramp, S. 1992 (ed.), The birds of the Western Palearctic. Volume VI. Oxford.
Devillers, P., W. Roggeman, J. Tricot, P. Del Marmol, C. Kerwijn, J.P.

Jacob & A. Anselin, 1988. Atlas van de Belgische broedvogels. KBIN, Brussel.

Jacob, J.P. 1986. Poursuite de la progression de l'Hypolaïs polyglotte (*Hypolaïs polyglotta*) en Wallonie. Aves 23 (1): 1-11.

Linsen, F. & E. van Asseldonk, 1992. Broedgeval van een Slechtvalk in Limburg. Limburgse Vogels 1 (3): 22-24.

Melchior, E., E. Mentgen, R. Peltzer, R. Schmitt & J. Weiss, 1987. Atlas der Brutvögel Luxemburgs. Luxembourg.

Osieck, E.R. 1979. Orpheusspotvogel in Zuidelijk Flevoland in september 1979. Dutch Birding 1: 73-74.

Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard

Spectaculaire groep Ooievaars te Itteren, augustus 1994

In de vooravond van 8 augustus 1994 zag M. BasTINGS langs de Maas bij Itteren een groep van 45 Ooievaars invallen. Het nieuws ging snel rond en diezelfde avond nog zagen ook J. van der Coelen alsook de halve bevolking van Itteren de vogels. Ze stonden in een kluitje op een grindbank in de Maas, tussen het natuurgebied Hochter Bampd (B.) en het dorp Itteren. Het was een heel bijzonder gezicht. In de vroege ochtend van 9 augustus foerageerden de Ooievaars rond het nabij gelegen grindgat (zie foto kaft). Of ze 's nachts verstoord zijn of reeds in de ochtendschemering naar het grindgat zijn verhuisd, is niet duidelijk.

De groep bestond uit acht adulte en 37 juveniele beesten. Het overgrote deel (31 ex.!) was geringd. Er werden vier verschillende typen metalen ringen waargenomen (mond. med. F. Schepers, R. Schols). Dit zou er op kunnen duiden dat deze Ooievaars uit verschillende landen/regio's afkomstig waren. In de loop van de dag zijn de vogels weer vertrokken, slechts twee exemplaren zijn nog een nachtje langer gebleven.

Voor Limburg was dit de grootste groep die ooit is waargenomen. Tot nu toe stond het Limburgse record op 35 exemplaren, waargenomen op 6 september 1988 te Ospel. In 1991 werden te Budel (NB) een nog grotere groep van 74 vogels gezien (Beeren, 1991).

Literatuur

- Beeren W. 1991. Veel Ooievaars in het najaar 1991. Limburgse Vogels 2 (4): 111.

*Karel Lemmens, Wilhelminastraat 71,
6301 GH Valkenburg*

Balkankwikstaart wordt vervolgd?

Naar aanleiding van het artikel in *Limburgse Vogels* over een Balkankwikstaart *Motacilla flava feldegg* nabij Itteren in april 1993 kreeg de redactie een tweetal interessante reacties binnen.

De eerste betrof een waarneming van F. van den Brink van een vogel van deze ondersoort op 25 mei 1992 op de zandvlakte grenzend aan de afgraving van de kalkzandsteenfabriek de Hazelaar. Deze vogel bevond zich gedurende ongeveer een uur op deze plek en had volgens de waarnemer een geheel zwarte kopkap.

Een andere reactie betrof een vogel die zich uitvoerig door K. Lemmens liet fotograferen te Itteren op 7 mei 1994. Deze vogel lijkt op het eerste gezicht een volledig zwarte kopkap te hebben, echter wanneer hij zijn kop draait blijken er kleine grijze vlekjes in het zwart te zitten. Dit laatste kenmerk wijst wat meer in de richting van een Noordse Gele

Kwikstaart. De foto's laten zien dat een Noordse Gele Kwikstaart verradelijk veel op een Balkankwikstaart kan lijken en dat er alleen bij zeer goed licht en zeer korte afstand een oordeel over dit kenmerk geveld kan worden.

Het laatst genoemde geval heeft de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna doen besluiten de vogel van Itteren 1993 niet op de Nederlandse lijst te zetten. Het eerder genoemde geval van een vogel te Delfzijl in mei 1988 staat hiermee ook weer op de tocht. Men is er tot op heden nog niet over uit wat de diagnostische kenmerken van een Balkankwikstaart zijn.

Hierbij wil ik F. van der Brink en K. Lemmens bedanken voor hun reacties en fotomateriaal.

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen

Noordse Gele Kwikstaart, sterk gelijkend op Balkankwikstaart te Itteren (foto's: K. Lemmens)

Mogelijk broedgeval van de Noordse Gele Kwikstaart bij Griendtsveen

Op 12 juni 1994 ontdekten H. Alards en E. van der Zwet in een weiland net ten noorden van Griendtsveen (km-hok 52-42-15) een Noordse Gele Kwikstaart *Motacilla flava thunbergi*. De late datum was voor H. Alards en B. van Noorden aanleiding om de dag erna de plaats weer te bezoeken. Vrijwel direct na aankomst werd de aandacht getrokken door een ♀ Gele Kwikstaart *ssp.* Het ♀ dook in het weiland waar de dag daarvoor het ♂ verbleef. Op dat moment kwam op exact dezelfde plaats het ♂ Noordse Gele Kwikstaart tevoorschijn. Het ♂ vloog weg en begon 75 m verderop fanatiek te zingen. Na drie kwartier keerde het ♂ luid roepend terug naar de plek waar het ♀ verbleef. Op geringe afstand van beide waarnemers vloog het ♂ zenuwachtig onder luid geroep enkele malen op en neer. Tegelijkertijd vloog het ♀ op en verdween elders in de directe omgeving. Na vijf minuten dook het ♂ naar beneden op de plek waar eerder het ♀ opgevlogen was. Op 16 juni namen C. van Seggelen en M. van den Wittenboer bij het weiland eveneens de zingende Noordse Gele Kwikstaart waar. Een ♀ kon niet worden opgemerkt. Op 21 juni vervolgens werd de vogel zingend aangetroffen door R. Pahlplatz. Bij een bezoek op 22 juni door H. Alards bleek het weiland

te zijn gemaaid. Wel werd op een afstand van 100 m de Noordse Gele Kwikstaart zingend aangetroffen. Bij enkele bezoeken in de dagen daarna kon in het weiland en de directe omgeving daarvan geen van beide vogels meer worden teruggevonden.

Interpretatie

Voor de Noordse Gele Kwikstaart bestaan in Nederland geen broedvogelcriteria (van Dijk, 1993). Bij het hanteren van de criteria van de Gele Kwikstaart en de Engelse Gele kwikstaart *M.c flavissima* mogen territoriumindicerende waarnemingen meegeteld worden vanaf 15 mei. Voor een territorium van de Engelse Gele Kwikstaart zijn minimaal twee waarnemingen vereist (van Dijk, 1993). Bij interpretatie volgens de criteria van deze ondersoort kunnen de waarnemingen van de Noordse Gele Kwikstaart bij Griendtsveen als een territorium worden aangemerkt. Vanwege de aanwezigheid van een ♀ wat zich zeer broedverdacht gedroeg kan zelfs van een broedpoging gesproken worden. Het is waarschijnlijk dat bij het maaien van het perceel op 22 juni het eventuele nest verlaten is. Gezien de minieme in het veld zichtbare verschillen van vrouwtjes van ondersoorten van de 'Gele Kwikstaart' is het vrijwel onmogelijk vaststellen of het een ♀ van de nominaatvorm *M.f.flava* betreft of een ♀ van de Noordse ondersoort (Svensson, 1992). Derhalve doen wij geen uitspraken over een mogelijk gemengd of 'zuiver' paar.

Biotoop

De Noordse Gele Kwikstaart bevond zich in een agrarisch gebied grenzend aan het hoogveenrestant Grauwveen en één kilometer ten noorden van het hoogveengebied de Deurnesche Peel. Het gebied ligt ingeklemd tussen de spoorlijn Eindhoven-Venlo in het zuiden en de Timmermansweg in het noorden. Het agrarische gebied is een ontgonnen hoogveen en ligt op een hoogte van 31,8 m +N.A.P. Vanwege de relatief lage ligging t.o.v. delen van de Deurnesche Peel en de aanvoer van Maaswater heeft het gebied een vochtig karakter. De kavels zijn smal (50-80m) en relatief lang (200- 400 m). De mogelijke broedlocatie bevond zich in een weiland met tamelijk veel akkeronkruiden. In hetzelfde weiland werd het ♂ veelal zingend aangetroffen. Het perceel is in gebruik als hooiland en heeft een tamelijk extensief karakter. Aan weerszijden wordt

het perceel begrensd door mais. De directe omgeving van het perceel bestaat voor 60% uit grasland en 40% uit mais. De locatie bij Griendtsveen is gelegen op de coördinaten 51° 27' N, 5° 53' O.

Voorkomen in Europa

De Noordse Gele Kwikstaart is broedvogel van de taiga- en toendrazone van Scandinavië tot in West-Siberië (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1985). De zuidgrens van het broedareal in Scandinavië reikt tot de 65° N. In een zone rond de 65° N ligt een smalle overgangszone tussen *M.f. thunbergi* en *M.f. flava*. In Zweden wordt incidenteel gebreed in de omgeving van Dalarna (61°-62° N). In Rusland en West-Siberië ligt deze overgangszone tussen 60° en 61° N. Hybridevormen tussen *thunbergi* en *flava* zijn hier een veel voorkomend fenomeen. In Estland reikt het broedareal het meest zuidelijk, tot aan 55° N. Broedgevallen buiten dit areaal zijn zeer ongewoon. Uit Polen zijn een drietal broedgevallen bekend waarvan de zuidelijkste in de omgeving van Katowice ligt op ca. 51° N (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1985; Tomialoj 'c, 1990). Cramp (1988) vermeldt een broedgeval uit 1968 in de Bohemen (49°-50° N) in Tsjechië. Uit de ons aangrenzende landen zijn geen broedgevallen bekend (Gabriëls, 1985; Gabriëls *et al.*, 1994 en Rheinwald, 1993). Voor zover bekend is het mogelijke broedgeval bij Griendtsveen daarmee het eerste van Nederland. Gezien de afstand tot de zuidrand van het dichtstbijzijnde broedgebied (min. 1.500 km) en de sporadische broedgevallen buiten dit areaal mag bovenstaand geval dan ook als zeer bijzonder aangemerkt worden.

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar B. van Noorden, R. Pahlplatz, M. van den Wittenboer en E. van der Zwet voor hun waarnemingen. B. van Noorden wordt verder bedankt voor zijn commentaar op deze bijdrage.

Literatuur

- Cramp, S. (ed), 1988, The birds of the Western Palearctic, Volume V, Oxford.
- Dijk, A.J. van. 1993. Handleiding SOVON broedvogelonderzoek. Beek-Ubbergen.
- Gabriëls, J. 1985. Atlas van de Limburgse broedvogels. Genk.
- Gabriëls, J., J. Stevens en P. van Sanden, 1994. Broedvogelatlas van Limburg. Genk.
- Glutz von Blotzheim, U. en K. Bauer. 1985. Handbuch der Vögel

Mitteleuropas, Band 10/II, Wiesbaden,
 Rheinwald, G., 1993, Atlas der Verbreitung und Häufigkeit der Brutvögel
 Deutschlands, Berlin,
 Svensson, L., 1992, Identification guide to European Passerines, Stock-
 holm.
 Tomialojc, L., 1990, Ptaki Polski rozmieszczenie i liczebność, Warszawa.

Carlo van Seggelen en Henk Alards
 p/a Nieuwendijk 101, 5712 EL Someren

Vogelwaarnemingen

Aflevering 4, maart tot en met juli 1994

Het Vogelarchief Limburg loopt als een trein. Er zijn tot nu toe al meer dan 25.000 waarnemingen ingevoerd. Voor het samenstellen van deze beknopte waarnemingenrubriek over de maanden maart tot en met juli 1994, konden we gebruik maken van meer dan 7.200 waarnemingen!

Ook deze keer was het onvermijdelijk om vele leuke waarnemingen hier onvermeld te laten. Maar wees gerust, alle gegevens zijn opgenomen in het Vogelarchief Limburg en komen ongetwijfeld een andere keer in een ander verband aan de orde en zullen dan zeker hun nut bewijzen. We willen er u van tevoren op wijzen dat de in dit overzicht genoemde waarnemingslocaties slechts globaal worden omschreven. Vaak wordt alleen het dichtstbijzijnde kerkdorp of een andere bekende plaatsnaam genoemd. Ook kunnen we niet bij alle waarnemingen steeds alle medewaarnemers noemen, waarvoor onze excuses.

We willen op deze plaats wederom alle waarnemers bedanken voor het insturen van zijn of haar gegevens en M. Maas en J. van der Coelen voor de snelle invoer van de basisgegevens. Tegelijkertijd vragen we iedereen, die nog (oude of recente) vogelwaarnemingen thuis heeft liggen en deze nog niet heeft doorgegeven, deze zo spoedig mogelijk via de schrijflijsten naar de Werkgroep Vogelarchief te sturen. Probeer steeds de waarnemingsplaats zo precies mogelijk in te vullen, bij voorkeur tot op 100 meter nauwkeurigheid (zie ook handleiding).

Maart

Leuk maar toch ook weer frustrerend was de waarneming van een niet nader te determineren **duiker**

vliegend bij Meers (DOL). Zowel bij Maastricht als bij Oost-Maarland verbleven het grootste deel van maart **Roodhalsfuten** (LEM, COJ, e.a.). In deze maand werden nog tot maximaal 430 **Aalscholvers** waargenomen, namelijk op 20 maart te Oost-Maarland (LEM). Er bereikte ons uit maart maar één waarneming van een **Roerdomp** en wel uit de Groote Peel op de 12e (SEC). Bij Wellerlooi (KOI) en Ulestraten (COJ) werd op de 24e een **Ooievaar** gezien. Zeer bijzonder is de waarneming van een **Lepelaar** die zich tussen 10 en 18 maart bij Beesel, Buggenum en Herten ophield (MEE, KUR, e.a.). Op 6 maart zaten er nog grote aantallen ganzen, waaronder minimaal 300 **Kolganzen** en 700 **Rietganzen** bij Griendtsveen (ALA), 390 Kollen bij Maasbracht (VER) en ca. 1.350 Rieten bij Liessel (NOO). Er kwamen veel waarnemingen binnen van **Bergeenden**, tot maximaal 40 ex. bij Buggenum op de 10e (VER). Vanaf 5 maart trokken kleine groepjes **Zomertalingen** door Limburg; de grootste groep was 9 ex. bij Grevenbicht (SCL). In totaal 8 waarnemingen van **Toppereenden** van de Maasplassen en Itteren bereikten ons. Verder kwamen er deze maand nog 9 meldingen van pleisterende **Brilduikers** binnen. Gedurende de gehele maand verbleven er nog kleine groepjes **Grote Zaagbekken** in Midden en Zuid-Limburg (div. waarn.).

Maart is als vanouds een goede maand om **Rode Wouwen** te zien. In totaal kregen we 23 waarnemingen binnen, waaronder een prachtige groep van 6 ex. bij Epen (COW). Er vlogen in deze tijd nog heel wat **Blauwe Kiekendieven** boven Limburgse bodem, getuige de 36 meldingen deze maand.

Eind maart trokken de eerste **Bruine Kiekendieven** weer over onze provincie. De eerste werden op de 26e bij Herten (SCP) en Pey (EVE) gezien. Bij Griendtsveen vloog op de 30e de eerste **Visarend** van dit voorjaar over (ALA).

Een van de ornithologische hoogtepunten van dit jaar was natuurlijk de ongekend spectaculaire trek van **Kraanvogels** op 5 maart. In totaal ontvingen we niet minder dan 122 waarnemingen, waaronder onvermijdelijk een flink aantal dubbelmeldingen. Na een hele dag trektellen te Spaubeek stond het totaal hier op maar liefst 2.500 exemplaren (SCL, BOO). In de regio Heerlen/Schinveld ging het om ca. 5.000 vogels (QUA, R. van der Laak e.a.). Bij Epen werden in totaal 1.780 Kraanvogels gezien (BEL e.a.), ca. 800 vlogen langs Stevensweert/Thorn (CUO, KUR) en ca. 750 ex. bij Valkenburg (LEM). De grootste groep bestond uit 510 ex. over

Susteren (BRI). In de westelijke helft van Midden-Limburg en in Noord-Limburg waren de aantallen een stuk lager. Hier ging het om vele 100-en vogels (o.a. KOI, HEI, MAP, JAE, SCW, HEM). De meeste groepen werden tussen 14.00 en 18.00 uur opgemerkt. Een totaalschatting is zonder een nauwkeurige analyse van alle waarnemingen moeilijk te maken, maar een schatting van 8.000-9.000 Kraanvogels over Limburg durven we wel aan. Overigens werden ook nog enkele groepen gezien op 4, 6, 9, 19, 27 en 30 maart (div. waarn.).

Op 10 maart verbleven 7 **Kluten** bij Buggenum (VER); twee andere vogels vlogen op de 20e langs Itteren (LEM). **Kleine Plevieren** druppelden vanaf 19 maart binnen (Itteren, DOL). In de Peelstreek werden opmerkelijk veel **Goudplevieren** geteld, vooral tussen 3 en 6 maart. Leuke aantallen waren 119 ex. bij Nederweert op de 5e (SEC), 27 ex. bij Ospel op de 20e (NOO) en maar liefst 350 ex. op de 6e bij Ysselsteyn (ALA). Over Spaubeek trokken in deze periode enkele kleine groepjes door (SCL). Een **Bontbekplevier** pleisterde op de 26e bij Nederweert (LOV). Met maar vijf waarnemingen was de **Bonte Strandloper** vrij schaars deze maand; het maximum was 6 ex. op 26 maart te Itteren (LEM). Vanaf half maart trokken weer kleine groepjes **Kemphanen** door Limburg (div. waarn.). Op de bekende slaappleaats van **Grutto's** in de Grootte Peel werden op 20 maart 250 exemplaren geteld (SCA) en op de 11e ongeveer 300 ex. (ZWE). We ontvingen in totaal 7 waarnemingen van het **Bokje** (BEL, SWI, REN, KUR, QUA, ALA). Bij Tegelen zat op de 12e een **Geelpootmeeuw** (SCW). Waarnemingen van **Kuifleeuweriken** bij Venray (ALA, ZWE),

Weert (LOV) en Nederweert (REL) zijn tegenwoordig zeker het vermelden waard. Een karteerder van de Provincie zag op 29 maart op de Meinweg de eerste **Boompieper**. Vroege **Boerenzwaluwen** vlogen op 12 maart rond Broekhuizen (JAE) en op de 24e bij Echt (KUR) en Valkenburg (LEM). De dagen daarna werd deze soort op veel andere plaatsen opgemerkt. Op 12 maart vlogen bij Tegelen en Roosteren de eerste **Oeverzwaluwen** rond (ROL, CUO). De eerste **Blauwborst** zat reeds op 12 maart te zingen bij Griendtsveen (ALA), gevolgd door waarnemingen op de 20e bij Ospel (SCA) en de 26e bij Leveroy (VOH). Bij Vaals werd op de 31e de eerste **Gekraagde Roodstaart** van dit voorjaar gezien (PHI). Een vroeg **Paapje** zat op de 27e bij Maasbree. Op 30 maart werden bij Einighausen, Limbricht en Venlo de eerste **Tapuiten** gezien (PRV, PET). Een vroege **Beflijster** zat op de 30e enige tijd te zingen bij Spaubeek om daarna verder te trekken (SCL). De **Zwartkoppen** waren eveneens vroeg dit jaar getuige het respectabele aantal van 22 waarnemingen vanaf 26 maart (div. waarn.). Op de 27e werden de eerste twee **Fitissen** gemeld in de Grootte Peel (ALA), maar de volgende dag bleek deze zomergast al op minstens vier andere plaatsen te zijn gearriveerd. In maart kregen we nog 16 waarnemingen van **Klapeksters** binnen, allen uit Midden- en Noord-Limburg (div. waarn.). Bijzonder was een over Maastricht vliegende **Raaf** op de 28e (COJ). Begin maart zaten er nog twee **Bonte Kraaien** bij Ysselsteyn (ALA). **Barmsijzen** werden waargenomen bij Heerlen (HUS) en Maria Hoop (PRV). Bij Spaubeek werd tijdens een trektocht op 10 maart een overtrekkende **Sneeuwgors** opgemerkt (SCL).

April

De **Roodhalsfuut** van Maastricht verbleef daar tot 13 april (COW, COJ). Op 23 april zat er een **Geoorde Fuut** te Ospel (NOO). Spectaculair was de waarneming van een overtrekkende **Zwarte Ooievaar** op de Meinweg op 24 april (PRV). In de tweede helft van de maand werden 6 overtrekkende **Ooievaarders** gemeld (div. waarn.). De groep van ca. 10 **Brandganzen** en een **Roodhalsgans** verbleven nog de gehele maand in Midden-Limburg (div. waarn.). Op de 8e bevond er zich een **Witoogend** te Nieuwstadt (PRV). Op 10 april waren nog drie **Toppereenden** aanwezig te Wessem (CUO). De **Zomertaling** was maar liefst met 76 ex. vertegenwoordigd (div.

*Temmincks Strandlopers te Maasmechelen
(foto: K. Lemmens)*

waarn.). Drie **Eidereenden** verbleven tot 8 april nabij Herten (KUR, DOL). Op de 30e bevond er zich nog steeds een **IJseend** te Swalmen (LEP). De laatste **Zwarte Zeeëend** verbleef tot 2 april bij Petit Gravier (COJ). In de laatste week van april trokken er 7 **Zwarte Wouwen** over Limburg (div. waarn.). De **Rode Wouw** was daarentegen met 12 ex. vertegenwoordigd en werden verspreid over de gehele maand gezien. **Bruine Kiekendieven** trokken in het aantal van 32 ex. over onze provincie, de **Blauwe Kiekendief** was met 16 ex. vertegenwoordigd. De zeldzame **Grauwe Kiekendief** liet zich op de 24e en 25e bewonderen te Meyel (SEC). Niet minder dan 10 **Visarenden** trokken deze maand over Limburg. In totaal vijf **Smellekens** trokken in de laatste week door, met name over Grevenbicht (PRV, SCL). De eerste **Boomvalk** werd op 2 april opgemerkt op de Hamert (KOI), later deze maand trokken nog eens 17 ex. over Limburg. Naast het broedpaartje van Maasbracht werden maar liefst 9 waarnemingen gedaan van de **Slechtvalk**, allen in de omgeving van Maasbracht en ten zuiden hiervan. De eerste **Kwartel** werd op 30 april waargenomen te Nederweert (SEC). Op 2 april trokken nog 30 **Kraanvogels** over Echt (ROJ), en op 24 april nog een ex. over Someren-Eind (SEC). Spectaculair was de waarneming van een **Steltkluit** te Oost-Maarland (REU). Op 6 april verbleef er een **Kluit** te Herten, en van 24 tot 28 april niet minder dan 4 bij Kessenich (KUR, CUO). Op 25 April zat er een **Drieteenstrandloper** te Grevenbicht (SCL, SCP, KUR). Een **Kleine Strandloper** bevond zich op de 2e te Stevensweert (CUO). Op 17 april werd een **Bokje** gezien te Kessenich (KUR), en op de 25e een te Meyel (SEC). Twee **Zwartkopmeeuwen** werden gezien te Nederweert op 15 april (SEC) en behoren mogelijk tot de broedvogels van Budel-Dorplein. In de maand april werden maar liefst 154 **Dwergmeeuwen** waargenomen met het record van 100 vogels te Itteren op de 30e (LEM, SCL), waarover meer in dit nummer. In april bereikte ons nog 3 meldingen van **Grote Mantelmeeuwen** (SCP, KUR). De waarneming van een **Reuzenster** te Belfeld op de 16e (SCW) is zeer zeldzaam te noemen, maar zou in het najaar van 1994 zijn vervolg krijgen. Er werden in totaal 6 **Visdieven** waargenomen allen in de laatste week van de maand (div. waarn.), de **Zwarte Stern** was in deze zelfde week met 8 ex. vertegenwoordigd.

De eerste **Zomertortel** werd op 22 april opgemerkt te Grevenbicht (PRV). De eerste **Koekoek** werd op de 8e te Nieuwstadt gehoord (PRV). De eerste

Dwergstern op 9 mei 1994 te Itteren (foto: R. Schols)

Gierzwaluw kwam de zomer op 22 april te Maria Hoop inluiden (EVE). Een leuke waarneming was die van een **Hop** te Maria Hoop op 21 april (EVE). Een soort die in Nederland erg zeldzaam begint te worden is de **Kuifleeuwerik**, in april bevonden zich 5 vogels te Venray (ALA) en werd er een paartje gezien in Maastricht (COW). Op 19 april trok een vroege **Roodkeelpieper** over Herten (PRV). Twee **Duinpiepers** verbleven op 24 april op de Hamert (KOI). Er werden deze maand nog 14 **Waterpiepers** waargenomen (div. waarn.). De eerste **Noordse Gele Kwikstaarten** verschenen op 26 april te Grevenbicht (LEM). Een **Engelse Gele Kwikstaart** was op 26 april aanwezig te Itteren (LEM). Een paartje **Waterspreeuwen** verbleef de gehele maand in de omgeving van Epen (zie elders in dit nummer). De eerste **Nachtegaal** werd al op 7 april gehoord te Maasbracht (KUR). Er werden in totaal maar liefst 41 doortrekkende **Beflijsters** gezien verspreid over de gehele maand (div. waarn.). Er bereikte ons twee waarnemingen van de **Sprinkhaanrietzanger**, 1 op 27 april te Brunssum (SCA), en 1 op 30 april te Thorn (SCP). Een erg vroege **Fluiter** werd op 4 april al opgemerkt bij Dieteren (ROJ). Vanaf 9 april werden er **Buidelmezen** gezien te Oost-Maarland (KUR, LEM e.a.). Wederom werden er broedende paartjes **Taigaboomkruipers** vastgesteld in het Vijlener en Elzetterbos (BEL, SCP). Er werden in de eerste weken van april in totaal nog 6 **Klapeksters** gezien op de reguliere plekken (div. waarn.).

Mei

Een **Roodhalsfuut** bevond zich op 10 mei te Swalmen (LEP). De **Geoorde Fuut** was deze maand met

10 ex. vertegenwoordigd (div. waarn.). Een **Kwak** vloog op de 28e over Stevensweert (VER). Twee **Kleine Zilverreigers** vlogen op de 5e over Maasbracht (KUR). Een **Grote Zilverreiger** trok op 12 mei over Itteren (LEM, SCL, BOO) en werd op de 13e ook bij Geulle gezien. Op 6 mei waren er twee **Zwarte Ooievaars** aanwezig bij Koningsbosch (LAH), en op 30 mei vloog er een over Maastricht (COJ e.a.). In totaal trokken 7 **Ooievaars** over Limburg in de eerste twee weken van deze maand (div. waarn.). Zeer opmerkelijk was de waarneming van een **Flamingo** te Meers (DOL) op 23 mei. Tot en met de 7e werd een groep van 11 **Brandganzen** en een **Roodhalsgans** gezien te Midden Limburg, hierna werd de groep Brandganzen aanzienlijk kleiner, en verdween de Roodhalsgans, zodat zijn wilde herkomst een stuk zekerder lijkt (div. waarn.). De **Zomertaling** was met 12 ex. vertegenwoordigd deze maand. Late **Grote Zaagbekken** werden gezien op 2 mei 2 ex. te Baarlo (SCW), en 2 ex. op de 13e te Koningsbosch (LAH). Er werden maar liefst zestig **Wespendieven** gemeld. Er werden in de eerste twee weken van mei 9 doortrekkende **Zwarte Wouwen** gezien (div. waarn.). De **Bruine Kiekendief** trok met 45 ex. over Limburg (div. waarn.), een **Blauwe Kiekendief** trok op 20 mei nog over Einighausen (PRV). Ook deze maand werden weer **Grauwe Kiekendieven** waargenomen, 1 ex. op 11 mei op de Meinweg (PRV), en 1 ex. op 20 mei te Baarlo (SCW). Van doortrekkende **Visarenden** bereikte ons vijf waarnemingen gedurende de eerste twee weken van deze maand. De **Boomvalk** was met 48 ex. vertegenwoordigd waarvan 12 ex. ter plaatse te

Griendtsveen op 14 mei (ALA) noemenswaardig was. Er werden tussen 11 tot en met 15 mei 4 doortrekkende **Roodpootvalken** gezien (PRV, DOL). Tot en met 12 mei trokken er nog vier **Smellekens** over Limburg (div. waarn.). Op 21 mei bevond er zich een **Slechtvalk** te Beek (QUA). Er bereikte ons vier waarnemingen van roepende **Kwartels** (div. waarn.). Op respectievelijk 20, en van 22 tot 25 mei werd een roepend **Porseleinhoen** waargenomen op de Hamert en te Someren-Eind (ALA e.a.). Erg spectaculair moet de waarneming van een **Kleinst Waterhoen** geweest zijn dat van 20 tot en met 25 mei bij Wellerlooij verbleef (ALA, e.a.). Over de roepende drie **Kwartelkoningen** bij Kessenich (div. waarn.), is in dit nummer meer informatie terug te vinden. Een zeer late **Kraanvogel** vloog op 1 mei over Griendtsveen (ALA). Opmerkelijk was de waarneming van een **Jufferkraanvogel** ter plaatse te Someren-Eind (SEC), gezien de locatie is dit mogelijk dezelfde die voorgaande jaren werd gezien te Asten en op het Beuven, welke als ontsnapt wordt beschouwd. De **Temmincks Strandloper** was deze maand met 15 ex. vertegenwoordigd, waarvan 7 ex. bij elkaar te Boorse (B.) een leuk gezicht moet zijn geweest (LEM, SCL e.a.). De **Kleine Strandloper** werd met steeds twee ex. gezien te Stevensweert op de 8e (CUO), en op de 15e te Boorse (B.) (LEM, SCL). Op 16 mei werd bij Susteren een **Krombekstrandloper** waargenomen (EVE, REN, SWI). Bijzonder zijn de twee waarnemingen van een **Zilverplevier** bij Heugem op de 14e en bij Boorse (B.) op de 21e (LEM). Over de **Kleine Jager** die op 28 mei te Belfeld te zien was (SCW), werd elders in dit nummer al uitgebreid. Een onvolwassen **Zwartkopmeeuw** verbleef gedurende enkele uren te Itteren op de 1e (SCL, LEM). Tot en met 10 mei trokken er nog 81 **Dwergmeeuwen** door voornamelijk te Itteren (div. waarn.). Van de **Geelpootmeeuw** bereikte ons maar één waarneming deze maand, twee vogels verbleven op 28 mei te Stevensweert (SCP). De **Visdief** was met 15 ex. vertegenwoordigd (div. waarn.). Een bijzondere waarneming was die van een **Dwergstern** te Itteren op 9 mei (SCL).

De eerste **Nachtzwaluw** werd op de 20e op de Hamert waargenomen (ALA). Een **Hop** zat op 4 mei te Geulle (DOL). Een **Draaihals** was op de 14e aanwezig te Thorn (KUR). Niet minder dan 7 **Duinpiepers** werden opgemerkt gedurende de eerste twee weken van deze maand (div. waarn.). Tot half mei verbleven bij Itteren tot 2 **Roodkeelpiepers**

Onvolwassen Zwartkopmeeuw, 1 mei, Itteren
(foto: R. Schols)

(LEM, SCL, PRV e.a.). In de eerste 10 dagen van mei trokken veel **Noordse Gele Kwikstaarten** door met als maxima 200 ex. bij Itteren op de 2e (COJ e.a.), op de 4e 72 ex. bij Neerkant (SEC) en 120 bij Itteren (LEM).

Op 5 mei verbleef er een **Engelse Gele Kwikstaart** te Someren-Eind (SEC). Er bereikten ons 7 waarnemingen van de **Sprinkhaanrietzanger** (div. waarn.), en één van de **Snor** op 22 mei te Someren-Eind (ALA). De **Grauwe Klauwier** was met twee waarnemingen vertegenwoordigd, twee ex. op 14 mei te Venlo (PET), en 1 ex. op 28 mei te Melick (MAP). Er werden 3 doortrekkende **Ortolanen** gemeld, 1 ex. bij Pey op 2 mei (PRV), 1 ex. over Itteren op de 3e (PRV), en 1 ex. te Maasbree op 14 mei (HUJ).

Juni

Groepjes **Geoorde Futen** (broedvogels) werden in de eerste helft van juni gezien in de Grootte Peel (NOO) en bij Nederweert (SEC). Een **Roerdomp** zat begin juni in de Grootte Peel (NOO, SEC) en op de 19e zat hier ook een **Purperreiger** (SEC). Bij Koningsbosch pleisterde op 26 juni een **Kleine Zilverreiger** (CUO). Een **Ooievaar** zat op 30 juni bij Nyswiller (A. Deckers) en op de 23e werd 1 ex. gezien bij Itteren (PRV). Erg laat was de **Rotgans** die op 4 en 5 juni bij Itteren zat (DOL). Maar 1 **Casarca** werd doorgegeven, een vogel te Griendtsveen (ALA). Langs Tegelen trok op de 20e een **Zwarte Wouw** (SCW). Een **Grauwe Kiekendief** zat op 9 juni op de Hamert (KOI) en een **Blauwe Kiekendief** op de 23e in de Grootte Peel (SEC). Algemeener was de **Bruine Kiekendief** met in totaal 7 waarnemingen. De 3 **Kwartelkoningen** van Kessenich werden de gehele maand gehoord (KUR e.a.). Het aantal **Kwartels** veel zwaar tegen dit jaar, slechts 4 waarnemingen kwamen er in juni binnen. **Waterrallen** werden gemeld op de 10e bij Boukoul (VER) en bij Heibloem op 22 juni (NOO). Een eenzame **Kraanvogel** vloog op 18 juni over de Hamert (KOI). De steltloper trek begon in juni weer langzaam op gang te komen, zoals uit de volgende opsomming blijkt: op 18 juni een **Kleine Strandloper** bij Maastricht (LEM) en een **Kemphaan** op de Bergerheide (ZWE), een **Regenwulp** trekkend over Itteren op 4 juni (DOL), 3 waarnemingen van **Tureluurs** en 6 van de **Groenpootruiter**. **Witgatjes** en **Oeverlopers** werden vaker gezien. Een **Bosruiter** op de 13e bij Thorn (KUR) was de enige voor deze maand. Leuke meeuwen kan men het gehele jaar

waarnemen, zoals een overvliegende **Zwartkopmeeuw** bij Herten op 30 juni (PRV), een **Geelpootmeeuw** langs Elsloo op de 27e (PRV) en een **Grote Mantelmeeuw** op 23 juni bij Kessenich (SEC). **Visdieven** werden regelmatig langs de Maas gezien vooral tussen Roermond en Grevenbicht (maximaal 6 ex.) en verder op de 3e bij Baarlo 2 ex. (SCW), bij Well 1 ex. (ALA) en bij Eijsden 3 ex. op de 18e (LEM). **Zwarte Sterns** werden gezien in de Grootte Peel (1 ex. op de 8e, SEC), bij Roosteren (3 ex. op de 12e, KUR) en te Oost-Maarland (14e 1 ex., COJ en 18e 3 ex.,- LEM).

Een territoriaal mannetje **Noordse Gele Kwikstaart** zat in juni bij Griendtsveen (ALA, NOO, e.a.) en een mannetje **Engelse Gele Kwikstaart** verbleef op de 5e bij Geulle (PRV). Een **Snor** zong in de Grootte Peel in de eerste helft van juni (NOO, SEC). Een **Orpheusspotvogel** zat bij Epen te zingen tussen 12 en 18 juni (SCP, SCL, BEL), zie elders in dit nummer. Adulte en juveniele **Buidelmezen** werden gezien bij Oost-Maarland met maximaal 5 ex. op de 14e (COJ). Een **Grauwe Klauwier** zat op 11 juni bij Afferden (NOO). **Kruisbekken** werden voornamelijk op de Meinweg gezien (PRV). Een grote groep **Groenlingen** (200 ex.!) zat in juni bij Herkenbosch (PRV). Een onvolwassen **Roodmus** in de tuin van een familie vogelaars te Haelen op 6 en 7 juni is zeker het vermelden waard (MEE).

Juli

Oost-Maarland was in trek bij (juveniele) **Kwakken**, op de 27e zat er 1 ex. en op 29 juli zaten er reeds twee (KUR). De **Kleine Zilverreiger** die in juni bij Koningsbosch werd gezien is waarschijnlijk de vogel die in juli door het Middenlimburgse Maasdal ging zwerven. Op 5 en 6 juli zat de vogel bij Buggenum (MEE) en op 7 juli verhuisde de vogel naar Herten waar hij tot 16 juli bleef hangen (KUR). Op 17 juli werd hij bij Stevensweert gezien (CUO) en op de 20e werd de vogel gemeld bij Thorn (KUR). Een grote groep van 31 **Bergeenden** zat op 18 juli bij Buggenum (CUO), in de rest van het Maasdal werden kleinere aantallen gemeld. Een **Rode Wouw** vloog op 24 juli boven de Grootte Peel (ALA), ook werden hier 4 waarnemingen van **Bruine Kiekendieven** gedaan, daarbuiten werd niks opgemerkt. **Krombekstrandlopers** zaten bij Buggenum op de 14e 2 ex. en op 22 juli 3 ex. (MEE), bij Itteren op de 21e 1 ex. (DOL) en op de 29e op de Bergerheide 1 ex. (ALA). **Bonte Strandlopers**

werden gezien bij Buggenum op 1, 13 en 14 juli (MEE) en op de 21e te Itteren (DOL) en **Kleine Strandlopers** werden gezien op 2, 25 en 27 juli (DOL, SPO) bij Itteren. Trekkende **Regenwulpen** waren er bij Venray, 4 juli 4 ex. en 24 juli 1 ex. (ALA) en pleisterende vogels in de Grootte Peel: 10e 5 ex. (COM) en op 16 juli 1 ex. (NOO). Van de volgende meer algemenere steltlopers volgt hier het aantal binnengekomen waarnemingen: **Kemphaan** 10, **Grutto** 4, **Tureluur** 1, **Zwarte Ruiter** 1, **Groenpootruiter** 15, **Bosruiter** 8, **Oeverloper** 41 en **Witgatje** 23. Een grote groep van 131 **Watersnippen** zat er op de 29e op de Bergerheide (ALA). Het aantal **Geelpootmeeuwen** nam in juli sterk toe, er werden veel vogels gezien met maximaal 3 ex. bij Baarlo (SCW), 4 ex. bij Beegden (KUR) en 12 ex. bij Oost-Maarland (LEM, BEL). Op 17 juli werden maximaal 7 **Visdieven** bij Roosteren (CUO) en 5 ex. bij Stevensweert gezien (SCA). Zeldzamer is de **Dwergstern** die bij Baarlo (SCW) op 27 juli pleisterde. Trekkende **Zwarte Sterns** waren er op de 19e bij Herten (9 ex., KUR) en bij Belfeld op de 28e (2 ex., SCW). In juli werden nu ook buiten Oost-Maarland **Buidelmezen** gezien zoals op de 5e een vogel bij Borgharen (PRV) en 2 ex. op 19 juli bij Herten (KUR). Een succesvol broedgeval van de **Grauwe Klauwier** vond plaats bij Venlo, op 3 juli zat hier een mannetje en 2 juveniele beesten (PET). **Barmsijzen** werden gezien op 2 juli 3 ex. bij Schaeberg en op de 3 juli 2 ex. Brunssum (SCA).

Waarnemerscodes

ALA: H. Alards, BEL: M. Berlijn, BOO: J. Boons-
tra, BRI: F. van den Brink, COJ: J. van der Coelen,
COW: W. van der Coelen, CUO: T. Cuypers, DOL:
M. Dolmans, EVE: P. Evers, HEI: J. Heijkers,
HEM: P. Hendriks, HUI: J. Huijs, HUS: F. Hus-
tings, JAE: J. Jansen, KOI: J. Kooistra, KUR: G.
Kurstjens, LAH: H. Laugs, LEM: K. Lemmens,
LEP: P. Lemmens, LOV: T. Loven, MAP: H. Mae-
ghs, MEE: D., B., I. & F. Meeuwissen, NOO: B. van
Noorden, PET: H. Peters, PHI: H. Phijl, PRV:
Provincie Limburg, avifaunakartering, QUA: J.
Quaedackers, REL: L. Reemers, REN: N. Reneer-
kens, REU: H. Reumers, ROJ: J. Roemen, ROL: G.
Roelofs, SCA: N. Schaafstra, SCL: R. Schols, SCP:
F. Schepers, SCW: W. Scheres, SEC: C. van Segge-
len, SPO: L. Spoormakers, SWI: H. Swinkels, VER:
W. Vergoossen, VRE: J. Vrehan, ZWE: E. van de
Zwet.

Ran Schols, Karel Lemmens en Max Berlijn,
Werkgroep Vogelarchief Limburg,
p/a. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg,
Postbus 882, 6200 AW Maastricht.

Mededelingen

Ledenwerfactie Natuurhistorisch Genootschap voor abonnees Limburgse Vogels

In het voorjaarsnummer van *Limburgse Vogels* van 1994 werd melding gemaakt van een speciale ledenwerfactie van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (NHGL) voor abonnees van Limburgse Vogels. Immers, *Limburgse Vogels* is een orgaan van de Vogelstudiegroep van het Genootschap, en deze bloeiende vereniging maakt de uitgave van het voor u liggende blad financieel mogelijk!

De constructie van de actie is als volgt: alleen mensen die al een abonnement hebben op *Limburgse Vogels*, kunnen voor f 27,50 (i.p.v. de normale lidmaatschapsprijs van f 37,50) lid worden van het NHGL. Daarvoor ontvangen deze personen naast *Limburgse Vogels* ook 12 maal per jaar het *Natuurhistorisch Maandblad*.

Een bijzonder gunstige aanbieding dus, die alleen geldt voor het jaar 1994! Wilt u nog lid worden, neem deze voordelige aanbieding nu het nog kan! Inmiddels hebben zich bijna 80 abonnees (stand per 1 september 1994) opgegeven als lid van het NHGL. Een waar succes dus! Maar er zijn nog veel meer mensen die nog geen lid zijn. Een getal van 100 moet toch zeker haalbaar zijn?

Daarom: geef u op als lid! Dit kan door het sturen van een briefkaartje naar onderstaand adres of door overmaking van f 27,50 op giro 1036366, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap Maastricht o.v.v. 'Ledenactie Limburgse Vogels 1994'.

Er is één probleem: door de enorme aanwinst van nieuwe leden is het NHGL door haar maandbladen van januari-juni 1994 heen! Bij het drukken van deze nummers was helaas geen rekening gehouden met deze actie. Dat betekent dat nieuwe abonnees alleen de nummers van juli tot en met december 1994 krijgen toegezonden. Als tegemoetkoming

heeft het Dagelijks Bestuur van het NHGL besloten dat de betreffende personen deze nummers (juni-december 1994) gratis krijgen. Het reeds betaalde tarief van f 27,50 wordt niet teruggestort maar verrekend met de contributie voor 1995. Elk nieuw aangemeld lid ontvangt hierover een brief, en hoeft dus voor het lidmaatschap van 1995 maar f 10,- te betalen. Het Bestuur van het NHGL verontschuldigd zich voor deze gang van zaken.

Briefkaarten voor aanmeldingen s.v.p. naar NHGL, Ledenadministratie, Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Een impressie van de provinciale broedvogelkartering 1994

In 1994 is door medewerkers van de Provincie voor het vijfde achtereenvolgende jaar een deel van Limburg op broedvogels geïnventariseerd. Het studieobject omvatte het gebied dat ligt tussen de steden Roermond en Sittard.

Daarnaast werd in verband met de op te stellen milieu-effectrapportage ten behoeve van het Natuurontwikkelingsproject Grensmaas het gehele Grensmaasgebied (Borgharen- Stevensweert) gekarteerd. Momenteel zijn de eerste voorlopige resultaten van de kartering beschikbaar, die in deze mededeling zullen worden besproken.

Zeer spectaculair waren de gevolgen van de extreem hoge waterstanden van de Maas op de avifauna. Grote delen van de uiterwaarden stonden aan het begin van het broedseizoen nog blank en op veel plaatsen was zand en slib afgezet. Plaatselijk was de oeververdediging weggespoeld en ontstonden er geulen. Het meest indrukwekkend waren de gevolgen in en om de Oude Maas bij Stevensweert. Hier ontstonden prachtige steilwanden, nevengeulen, grindbanken en meanders. Pioniersoorten als de Kleine Plevier reageerden onmiddellijk op het grote aanbod aan geschikt broedbiotoop. Maar liefst 75 territoria van deze soort werden in het studiegebied vastgesteld, waarvan het merendeel in het Maasdal. Doordat het voorjaar zo nat was konden de landbouwgebieden langs de Maas niet of pas heel laat bewerkt worden, hetgeen resulteerde in weelderige kruidenvegetaties. Hierin vestigden zich grote aantallen Bosrietzangers. Voor het eerst in de geschiedenis van de provinciale avifaunakartering werden er meer dan 1.000 paar (1.136 paar) Oeverzwaluwen vastgesteld. Langs de Grensmaas bevond zich een kolonie van 420 nesten. De onbetwiste klapper van de kartering 1994 was het grote aantal Grauwe Gorzen dat werd aangetroffen. Maar liefst 65 territoria werden in de provinciale annalen bijgeschreven. Het merendeel van deze gorzen werd in de uiterwaarden langs de Grensmaas aangetroffen. Op de Belgische oever van de Grensmaas werden drie roepende Kwartelkoningen opgemerkt. Parallel aan de landelijke ontwikkeling (Meininger & van Swelm, 1994) werd in 1994 het eerste broedgeval van de Brandgans vastgesteld.

Het provinciale team van de broedvogelkartering in 1994:

*vlnr Ludy Verheggen,
Frank Ellenbroek,
Jan-Erik Kikkert,
Jan Boeren,
Karel Lemmens,
Carlo van Seggelen
en op de voorgrond
Boena van Noorden.*

Het nationaal park de Meinweg ligt binnen de grenzen van het studiegebied. De stand van de Nachtzwaluw bleek er met 20 territoria stabiel te zijn gebleven. Noch de Grauwe Klauwier, noch de Draaihals werden door de karteerders aangetroffen. Wel konden er maar liefst acht territoria van de Houtsnip worden vastgesteld, een soort die in Noord- en Midden Limburg als een erg zeldzame broedvogel te boek staat. Opvallend was het feit dat veel Buizerden in de Meinweg wel een territorium afbakenden maar dat er maar weinig bezette horsten waren. Net over de grens in Duitsland in het Elmpeter Wald werd een baltzende Raaf waargenomen. De Fluitter heeft een slecht seizoen achter de rug. Hierin staat het studiegebied niet alleen, in geheel Nederland lijkt deze soort in veel geringere aantallen uit het overwinteringsgebied te zijn teruggekeerd (SOVON, 1994). De Kruisbek bleek dit jaar een beter broedseizoen achter de rug te hebben dan vorig jaar. In totaal werden 38 territoria, met name in de naaldbossen van de Meinweg, gelokaliseerd.

Tijdens de kartering van dit jaar werd het recordaantal van 23 paar IJsvogels vastgesteld. Een groot deel hiervan bevond zich in het Roerdal. In dit zelfde gebied bezetten relatief veel Putters een territorium. Deze territoria vormen een uitloper van een populatie in Duitsland, waar de soort een stuk talrijker is (mond. med. J. Boeren). De Kramsvogel lijkt in het Roerdal ten opzichte van een aantal jaar geleden op zijn retour.

Weidevogels kom je ten zuiden van Roermond

maar mondjesmaat tegen. Slechts drie territoria van de Wulp en vier van Grutto konden worden opgespoord. Het territorium van de Watersnip en de Tureluur was een aangename verrassing.

In de omgeving van Asenray en Herkenbosch werd een populatie Roodborsttapuiten in agrarisch gebied ontdekt beiden met een omvang van zes territoria. Terwijl tijdens de vorige karteringen jaarlijks maximaal één territorium van een Paapje kon worden gelokaliseerd, lukte het dit jaar om drie territoria van deze soort te vinden.

Verder dienen broedgevallen of territoria van de Bruine Kiekendief, Slechtvalk en Witkopstaartmees niet onvermeld te blijven. Naast broedvogels werden natuurlijk de nodige schaarse en zeldzame doortrekkers waargenomen. Een greep uit de in de kantlijn van de veldkaarten genoteerde vogelsoorten levert onder andere waarnemingen op van Zwarte Ooievaar, Ooievaar, Grauwe Kiekendief, Roodpootvalk, Rode Wouw, Zwarte Wouw, Engelse Gele Kwikstaart, Roodkeelpieper, Duinpieper en Beflijster op. Kortom de kartering 1994 heeft wederom de kennis over de Limburgse avifauna sterk vergroot en zal er toe bijdragen dat met de ons nog resterende natuurwaarden zorgvuldiger zal en kan worden omgegaan.

Literatuur

- Meininger, P.L., & N.D., van Swelm, 1994. Brandganzen *Branta leucopsis* als broedvogel in het Deltagebied, *Limosa* 67 (1):1-5.
SOVON, 1994. Vers van de pers. SOVON Nieuws 7 (2): 17.

Boena van Noorden, Provincie Limburg, Landelijk Gebied, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht

OPROEP

Voor de winter 1994/95 worden dringend liefhebbers gezocht om mee te doen aan tellingen van Aalscholvers op slaapplekken langs de gehele Limburgse Maas. Ook wordt iedereen verzocht zoveel mogelijk kleurringen af te lezen. Bij interesse gelieve zo spoedig mogelijk contact op te nemen met F. Schepers (tel. privé 046-528863).

Coördinatie projecten en soortonderzoeken in Limburg

Projecten

Broedvogel Monitoring Project (BMP)

SOVON, t.a.v. A.J. van Dijk, Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen. Tel. 08895-43753.

Bijzondere Soorten Project (BSP)

District Noord-Limburg:
Raymond Pahlplatz, Berkenstraat 24
6031 XB Nederweert, Tel. 04951-25405
District Zuid-Limburg:
G. Kurstjens, Kapelaan Goossenstraat 16,
6101 CZ Echt, Tel. 04754-87678
of: Antwoordnummer 2505,
6573 ZH Beek-Ubbergen. Tel. 08895-43753.

Punt Transect Tellingen (PTT)

SOVON, t.a.v. W. Hagemeijer (adres: zie boven).

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg:
T. Cuypers, Wilhelminalaan 26,
6107 AK Stevensweert. Tel. 04755-1579.

Bekentellingen Zuid-Limburg

F. Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard.
Tel. 046-528863.

Dwaalgasten en zeldzaamheden (DBA/CDNA)

Inlichtingen, contactpersoon:
M. Berlijn, Wilhelminastraat 9,
6285 AS Epen, Vaals. Tel. 04455-2511

Werkgroep Vogelarchief

Waarnemingen insturen naar:
Natuurhistorisch Genootschap,
Werkgroep Vogelarchief,
Postbus 882, 6200 AW Maastricht
Informatie: R. Schols, Dr. Nolenslaan 85-I,
6136 GK Sittard. 046-527892

Soortonderzoeken

Kerkuil

Provinciale coördinator: H. Gillissen, Schuttendaal
23, 6228 KC Maastricht. Tel. 043-619597.
Coördinator Noord-Limburg: M. Schols, Zellers-
acker 13-08, 6546 HD Nijmegen. Tel. 080-785444.
Coördinator Midden-Limburg: J. Leunissen, p/a.
Stichting IKL, Postbus 154, 6040 AD Roermond.
Tel. 04750-31200.
Coördinator Zuid-Limburg: F. Blezer, p/a. Stich-
ting IKL, Postbus 154, 6040 AD Roermond. Tel.
04750-31200.

Oeverzwaluw

Coördinator Limburg:
J. Willems, Bellenkampweg 57, 6438 KE Oirsbeek.
Tel. 04492-2607.

Huiszwaluw

Coördinatoren Limburg:
W. Hamers & S. Holka, Postbus 5038,
6401 GA Heerlen. Tel. 045-216615.

Boerenzwaluw en Gierzwaluw

SOVON, t.a.v. M. Bakker (adres: zie boven).

Ortolaan

Boena van Noorden, Maassingel 144,
5751 VS Deurne. Tel. 04930-20189.

Roek

Kolonietellingen:
J. Ummels, Essendijk 15, 6243 BH Geulle.
Tel. 043-645606.

Aalscholver

Slaapplaatstellingen:
F. Schepers (adres: zie boven).

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 5, nummer 2, september 1994

Artikelen

- 37 Paarse heide maar heidevogels de pineut? Broedvogels van de Brunsummerheide in 1975-94 (*Fred Hustings*)
- 47 Broedende Kwartelkoningen in de Maasvallei (*Gijs Kurstjens*)
- 49 De opmars van broedende Grauwe Ganzen in Limburg en de aangrenzende Kreis Viersen in Nordrhein-Westfalen (*Gijs Kurstjens & Leo Reyrink*)
- 54 De Clauscentrale: een bolwerk voor de Slechtvalk (*Peter van Geneijgen*)
- 57 Terugmeldingen van geringde vogels uit Midden-Limburg (*Frans van den Brink & Piet Beckers*)

Bijzondere waarnemingen

- 61 Veel Dwergmeeuwen in het zuidelijke Maasdal, voorjaar 1994 (*Ran Schols & Karel Lemmens*)
- 62 Voorjaarswaarneming van een Kleine Jager bij Belfeld (*Willem Scheres*)
- 63 Waterspreeuw geprolongeerd (*Frans Schepers*)
- 64 Orpheusspotvogel, een verwachte aanwinst (*Frans Schepers*)
- 66 Spectaculaire groep Ooievaars te Itteren, augustus 1994 (*Karel Lemmens*)
- 67 Balkankwikstaart wordt vervolgd? (*Max Berlijn*)
- 67 Mogelijk broedgeval van de Noordse Gele Kwikstaart bij Griendtsveen (*Carlo van Seggelen & Henk Alards*)

Vogelwaarnemingen

- 69 Aflevering 4, maart tot en met juli 1994 (*Ran Schols, Karel Lemmens & Max Berlijn*)

Mededelingen

- 74 Ledenwerfactie Natuurhistorisch Genootschap voor abonnees Limburgse Vogels
- 75 Een impressie van de provinciale broedvogelkartering 1994 (*Boena van Noorden*)